د لوړو زده کړو وزارت

کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند ګل رحمن حکيم

د خټيز د بيا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنی لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱٤۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند ګل رحمن حکيم

ليکګر :صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فريد بزګر

شمير : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

دا کتاب چې د «ارواپوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د ارواپوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې د ارواپوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلون سره بېرته د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت.
هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نوې طرحې او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «ارواپوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو ارواپوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګاڼه او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پر ته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

د «اروا پوهنې د ښوونځيو» كې موضوع ټاكنې او څېړلو د طريقو لپاره ځانګړې وړاندېزونه كړي دي. ځينو په ذهني د سپيڼ، د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو تاكيد كاوه.

په شلمه پېړۍ كې اروا پوهان په دوو ډلو ويشل كېږي ځينې د تجربي اروا پوهنې او ځينې د عقلي او منطقي اروا پوهنې پلويان ګرځي. دا پېړۍ بايد د اروايي (رواني) ښوونځيو د پراختيا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځكه چې دې ښوونځيو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بيا تر 1912 پورې په ډېرې چټكتيا سره، وده او پراختيا وموند، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ پيل او د زده كړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه كړه.

ليكونكي زيار ايستلى چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضيح او بيان كړي.

د دې كتاب سريزه فلسفي اروا پوهنه، د علمي اروا پوهنې د پيل او پوهيدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح كړې. بيا لومړى څپركى د اروا پوهنې تاريخي سير بيانوي، دوهم څپركى د تداعي ښوونځي په هكله چې ډېر لرغونى انګليسي ښوونځى دى او ځيني مطالب يې لا تراوسه د تدريس وړ دي په زړه پورې تطبيقي مواد راټول كړي دي. دريم څپركى د شعور په هكله د «جوړښت ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهني اجزاوو لكه اجزاوو توكي (عناصر)، په هكله معلومات وړاندې كوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، دا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکی یې د چاپیریال سره څېړي . پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړي ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څپرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څپرکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د محتوی او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدا رنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومي مننه کوم .

په درنښت

ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په ورېا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر شخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر شخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندی ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله ننني پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې څانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا ارواپوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د اروپوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د اروپوهنې نورې برخې لکه د ویرې اروپوهنه، د خوب اروپوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم اروپوهنه، جنسي اروپوهنه، د ښځو اروپوهنه، د بلوغ د وخت اروپوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروپوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروپوهنه، د مجرمینو اروپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې څانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده تېل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که وواېم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونډ بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیږونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډېرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یو ډ خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

نټ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وایم، او پـه ټولـه افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډېرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایـي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـګ کـې د افغـان سـید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چــې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزګر

د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي اروا پوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۳)

زینون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدا ایښت (۲۰)

د اروا پوهنې د نوو څېړنو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروپا پوهنه	(۲۶)
دریم څپرکی	(۳۱)
د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی	(۳۳)
د اصالت تداعي مخکښان	(۳۷)
د اصالت تداعي متأخر ښوونځی	(۳۹)
هربارت	(۳۹)
د هربارت د پیدایښت له نظریې څخه ګټه	(۴۲)
د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره	(۴۳)
د ابینګهوس د تداعي نظریه	(۴۵)
د اصالت تداعي نني ښوونځی	(۵۰)
تارنډایک	(۵۱)
د پاولوف شرطي	(۵۴)
څلورم څپرکی: د شعور څېړونکی ښوونځی	(۵۸)
د اروپې منځې جرمني ښوونځی	(۵۸)
د تیچنر د عقایدو اصول	(۶۳)
د عمل د اصالت ښوونځی	(۶۸)
د جیمز انګل څېړنه	(۶۹)
د ژوند د بقا اصل	(۷۳)
د جان ډیوي د څېړنو طریقه	(۷۴)
ادراک د جان لاک له نظره	(۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه «۸۲»

پنځم څپرکی «۸۶»

دسلوک د اصالت ښوونځی «۸۶»

د واټسن سلوکي نظریه «۸۶»

دسلوک علم د سکینر له نظره «۹۵»

د طبیعت او انسان اړیکي «۹۶»

د جبر او سلوک رابطه .... «۹۹»

شپږم څپرکی «۱۰۵»

دګشتالت ښوونځی «۱۰۵»

دګشتالت څرنګوالی او اهمیت «۱۰۵»

د شکل او ځمکي نقش .... «۱۰۹»

دګشتالت د ښوونځي قوانین «۱۱۱»

د جامعیت یا تعادل قانون «۱۱۱»

د مجاورت قانون «۱۱۲»

د مشابهت قانون «۱۱۳»

د پیوستون قانون «۱۱۳»

د نیک پیوستون قانون «۱۱٤»

زده کړه د ګشتالت له نظره «۱۱٤»

د ادراک اهمیت په ګشتالت کي «۱۱۵»

د بصیرت نقش «۱۱۶»

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زړه کښې ارېکې (۱۱۶)
دژوند فضا (۱۱۹)
روانې حب پېرېال (۱۲۱)
اووم خپرکې (۱۲۴)
د روانکاوۍ سنوونځي (۱۲۴)
اتم خپرکې (۱۲۷)
د اروا پوهنې درېيم قوت (۱۲۷)
هيومانيزم (۱۲۷)
بشري اروا پوهنه (۱۲۸)
اصطلاحګانې (۰)
اخځونه (۱۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اړوپوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراطه څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د وی زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې رامینځته کړ . دې فیلسوفانو به دا انګیرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومېږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانېږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورسېږو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څېړنې پېړۍ پېړۍ د اتم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم) جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه ویجړه ، وویله او د اروا پوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور ، احساس او د بنیادم سلوک ، د ذهن د جوړونکي واحدونه ، اصلي ارزموضوع ، نه ده ، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په تولو کې باید یو ډول وي . دوی په دې باور و وچې که موږ په شوچې پنځ (طبیعت) ، له ساده او یکو ځخه جوړ شوي دي ، نو کولای شوي چې د ترکیب (راجزاوو) د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولري نو کولای شوچې توله (کل) هم د اجزاوو له ترکیب ځخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې ځنګه کولای شو په حال او احوال وپوهیږو او پېژندګلوي پیدا کړو ، دې پوښتنې په لومړي سرکې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې ځنګه زده کړه کوو ، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه . خو هغه دي فلسفي بحث ورو ورو د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې ځنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کیږي ، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړي یونان کې سوفسطایان را پیدا شي . نو ویلای شو چې سوفسطایان د معرفت د بحث مخکښې لارویان دي . دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل . په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرنۍ نړۍ په هکله و، بدلون ورکړی او د انسان په باب یې راو-ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اروایي یا رواني څېړنه توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده وغږېږو. نوځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د وینا کړې مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادۍ او د علم او پوهې په صحت او ړوغوالي یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګمتې لاره غوره کړه، زښت او ځینې یې، نرم او سها یسته او بد او ناروالي، نیک او ناروا ښکاره او وبرېښول، د هغې ورځې له نغښتې سره سم، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل. نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت د ډېر عالي هنر وګرځېد. دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسېږو نو باید د ژوند په علم او همدا سې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریا لیتوب په لار پوه او بریالي شو او د ابریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتی دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو ننیو اروا پوهانو له ګروهې سره ورته والی لري.

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړځي ، د وضعي او جریاناتو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څېړل کیږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۶۵ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې به یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې مونږ د نړۍ په احوالو او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید پر هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خپو بالل انسان ته د ښې مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو همنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څېړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري ځکه چې همدا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله دنده وپېژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې مو جوړه ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یو اخلاقي موجود دی، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت گرځولی و.

سقراط به ویل چې د انسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي. دا نظریه په پوره لحاظ د اوسنیو سلوک پېژندونکو له نظر سره یوشان ده ځکه چې د سلوک د ښوونځي طرفداران پدې گروهه دي چې باید د انسان د آخذې د دستگاه ارتباط له محیط سره وڅېړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي ښوونځي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپېریال ته ډېره پاملرنه کوي، خو سقراط تر هرڅه د مخه د انسان ټولنیز چاپېریال ته ډېر علاقمند و.

په دې وروستیو کلونو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه ومانده کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم گڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي، له همدې کبله ټولنیزه اروا پېژندنه رامنځته شوه او لرې نه ده چې د اروا پېژندنې په ثورو برخو خپل سیوری وغوړځوي.

افلاطون:

پوهان پوهېږي چې د سقراط ډېر منلی او لوی شاگرد افلاطون (347-428) دی. که فلسفه په مشايي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماده ، د بدن او نفس ترمنځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ. په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل . دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لا ویلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیرکړي . افلاطون باور لري چې ده د معقو-لاتو په سیر او د بهرنې نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی ترمنځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت بنیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته - شیان په بل ارتباط ښایست لري ، دا تغییر کوي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اړوا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نو ځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د دې اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لمړي وڅخه لوړ دي ، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې لمړي وڅخه زړور او ډیر جرئت لري د جنګیالو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوندکې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ـ بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا پیژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پیژندنې اغیزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار یې لېږ دی .

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او اشراقي برخو وویشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکېږه دی . نو اوس باید یادونه وکړو چې د هغه شاگرد یعنی ارسطو (384-322 ق م) له یوه اړخه د هغه رقیب او د هغه په مقابل کې ځای لري .

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقاید و او افکارو محور یې په کلوکلو څرخولی دی .

دې پوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم یا جهان څخه دی ، نه قبلوی او دا ادعا کوي چې ذهني یا عقلي امور هم د طبیعت په نظام کې د بل هر عادي امر پر ډول په شان دی .

که ذهن او ماده یو د بل سره توپیر هم ولري نو هغسې توپیر نه دی چې افلاطون یې وایي . د ارسطو په نظر نړۍ باید د مادې او صورت په لحاظ توجیه شي . ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پیدا کړ . ده د خپل استاد په خلاف چې حقیقت یې په کلیاتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډیر وخت د عالم مثل په څېړ گانه او دا یې ویل چې باید هیني ، واقعي او طبیعي چاروته پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظریې قبول نه کړې او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې یې زیار وکیښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ د ومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه د واړه یو له بل څخه بیل او جلا کړو ځکه چې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او دده یادونه یې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمرو ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندیږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې یې لري اړخ لګوي او نښتي دي اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا یې په دې برخه کې ځای شمېرله . هغه داوه چې ، کامل وجود ، غایي صورت او یا علت العلل ، مافوق د مادې له هستۍ څخه دی . نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټول ته نږدې یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لوري ته په هڅو او ځېږو لګیا دي .

د ارسطو د اروا پېژندنې یو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او يو له بل سره اړيکې لري . ارسطو د دې مطلب په ايضاح کې وايي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس يا روح يا اروا د ليدو سره شباهت لري .

په بله وينا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او ليدو نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او يوازې د بدن په وسيله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړي . اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعاليت سره يو دی . همامسې چې ليدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو فعاليت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث څخه دا پايله راوځي چې ارسطو په دې ګرهه دی چې رواني فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلي دي .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې بايد د فنا نامنونکي او منونکي چارو تر منځ توپير وکړو ، دی وايي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نيستي سره له منځه ځي يعني وجود يې د بدن د غړو په ژوندي پاتې کېدو پورې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښياري هم شته چې فعل او انفعالات يې په بدن پورې اړه نه لري .

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو
د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطایي پېړیو د حکیمانو د منلو
وړ وګرځېده او په کلي یې د هغو علمي بحثونه اداره کړل.

سربېره پر پورتنیو نظریو، ارسطو د اروا پوهنې په هکله
خاصه نظریه لري او د دې علم لپاره یې ځانګړې خدمت سرته
رسولی، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د
تداعي معاني مساله راڅېړي، اصول او قوانین یې منځ ته راوړي.

ځینې پوهان او د دې عصر اروا پېژندونکي دا تصور کوي
چې "د یوید هیوم" انګلیسي فیلسوف لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول
یې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکي او د لر
غونو فیلسوفانو د سر سړي دې اصولو ته پام نه وکړ.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت
د اصولو تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قید سره منحصره
راوړل او هغه یې د پېژندنې تجربي قوانین وګڼل. ارسطو
وایي چې د تصوراتو د توجیه او د څرګندیدو د طریقې لپاره
ځانګړي قوانین وجود لري، دا افعال او انفعالات په تصادفي
توګه نه پیدا کیږي. دا دوه تصورونه یعنې د تداعي د اصولو
توجیه او دا چې قوانین په نفساني چارو حاکم دي. څو
پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې
راغلل او د نوي اروا پېژندنې په وده ــ او پراختیا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د ور دلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه ډېره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور : Epicure (340-270 م) د دې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیداکوي. د ده حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور وچې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې : «خو چې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۲۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه دا څرګندیږي چې معنوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې ویني، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پټو سترګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه دا خوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پورته اش) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تملي ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سربیره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا ارواح په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د نړۍ ټول موجودات لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړ وي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نوځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د نړۍ ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، نو ځکه جبر هر چیرته حاکم وي . خو د دې سره سره دا جبر، ازادي او د انسان اختیار ته ضرر نه پېښوي . دا ځکه چې کله چې انسان، له ناموس د طبیعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . یعنې د ده عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي توپیر نه لري، بلکه جز د هغه دی . (پورته اثر)

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي . رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعنې نفس، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیزګارۍ او غایي هدف مرحلې ته ورسېږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې ارواپوهنه د فلسفې جز حسابیده، خو د هغې دورې او اوسني ارواپېژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څېړنه کېده، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د ارواپېژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي ارواپېژندنه وصل شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه یې هم د بلې نړۍ پوهه شمیره . سربېره پر دې پر نفس اعتقاد هم جایز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود يې يو ښکاره حقيقت تشکيل کيده . د اروا او بدن د ثنويت فلسفه قبلوله ده او حقيقت يې د دين د سند له مخې منل شوې وو.

د هغه وخت پوهانو ميځکله د مشاهدې له اصول او استقراء څخه کار نه اخيست، او بحث يې پر هره خبره کې په تېره بيا د بدن او روح د ټاکلو لپاره قياسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عيني شواهد پيدا کړي ، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو يې څه ور ډېر نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځوو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه يې غوره کړه او بدې چټکتيا يې د ودې او پراختيا ورکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

دعلمي ارواپوهنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېګله او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما د اټکل اصلاً د ارواپوهنې تاریخ نه شرحه کوي یوازې - روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړي او لنډ ډول بیانوي.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه تجربي ارواپوهنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیایي وده او پراختیا ومونده. تجربي ارواپوهنې په دې تاریخ کې څو مرحلې تېرې او شا ته وغورځولې.

1 - لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلتز (Helmholtz)، او ویلهم وونټ (wilhem wunt)، په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګند يد و پيل او په اروپا او امريکا کې يې تجربه ګاوی رامنځ ته کړې. دې ځلور کسو اروا پوهنې ته د فزيولوژی له نظره کتل او د طبيعي علومو د طريقې او روش تر اغيز لاندې راغلي يد په دې کمي روش او طريقه کې چې د وخت په مادي او ميکانيکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثير ته پام نه کاوه او نه شوه او د تعصب څخه کار واخستل شو.

۲- دوهمه مرحله بېدې بر ياليتوب يعني د علمي طريقې په اصل پيل، خو دانسان د رېې تغيير منونکي بېدې ته پام ونه ګرځول شو. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نيمايي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې دوی اروا پېژندونکو د علمي - طريقې په قالب کې ځان مقيد وليده. نو د اروا پوهنې مو ضوع ته يې تغيير ورکړ. د علمي طريقې په کارولو سره عيني پايله لاس ته راوړي. بېدې مرحله يا دوره کې اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کيږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهميت پيدا کوي.

۳- په دريمه مرحله يعنې دلومړي نړيوالې جګړې له پيل (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسيزې پورې د رېې سطحي او موضعي څېړنې سرته ورسيدې او نسبي نتايج او موخې هم په لاس راغلې، خو دانسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

شوه. په دې دوره کې داحصایې او ازموینو په مرسته دانسانانو
کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول، په همدې
دوره کې د څیړنو له کبله، اجتماعي اروا پوهنه، صنعتي اروا پوهنه
او د کوچنیانو اروا پوهنې پراختیا وموند، او د افرادو په هکله
یې صرف د پاندې پیش بینۍ او تخمین ځای ونیوه او برسیره
پر دې د څیړونکو او نوسګرو او اروا پېژندونکو پام یې دې ته وګرځاوه
چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په
جزیي مسایلو هم څیړنه ناقصه ده. همداسې ډېرې احصایوي
څیړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او
مقیده وې.

د دې مرحلو په سیر او تېرېدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقد
بېنو پام کامل انسان ته راوګرځید او د ارګانیزم اړیکه یې په
کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه.
د بیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی
په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کیږي
همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا
په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي.

په همدې ډول د ټولنیزې اروا پوهنې او ټولنیز تمدن
څیړنو ثابته کړېده چې منتزع انسان، منفرد او یوازې انسان په
نړۍ کې وجود نه لري یا یې د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیز مدنیت د پیژندنې څخه امکان نه لري . په کلي ډول ، انسان
بې په موجوده زمانه کې خلقوي خوړېښنه بې په تیره زمانه او د لوړو
په خلاقه تجربو کې نغښتي وي او راتلونکې زمانه جوړوي. (ارګسته ، ۱۳۴۸ ، ۹-۱۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا : په دې کې نه شته چې علمي
او عیني طریقه د شخصي عقاید و څخه ښه او لوړه ده خو باید یام ولرو
چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنې امطا-
لعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کېږي . نو څه باید وکړو ؟

د میتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځائیږي.
خو په لنډ ډول ویلای شو چې علمي طریقه یې له تمدن د بصیرت
څخه د انسان پیژندنې لپاره نارسا او ناکافي ده . د دې امر
دلیل دا دی چې لکه وویل شي : منتزع انسان بې له دې چې له
نورو سره اړیکې ولري او بې له دې چې په تمدن کې ریښه
ولري ، وجود نه لري . نو چې داسې ده ، باید داسې طریقه
وکارول شي ، چې وکړی شي دا څو خواړې معما یا پدیده په
ښه توګه وپیژني .

بل دلیل دا دی چې پوهان په دې عقیده دي چې
تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستۍ
برخه ده ، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
او بیالوژي د انسان پیژندنې د وه اساسي ستنې او پایې دي.
دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند ، مرحلې او مرتبې لري

: په لومړي مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت او ټولنې. په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښيي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنپوهنې طریقه او په دریمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قواعدو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» و پېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او باعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت : څنګه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته ته کیږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نورې څانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی دا چې نوره پوهه او مفکر پیدا کیږي د متقدمینو افکار زده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه: نوې فرضیه او اصول رامېنځ ته کېږي او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د خبرې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د خبرې نتیجه او اهکل څرګند وي.

کله چې ارواپېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو دي موجب شوه چې د پوره نظریاتو سره سم، د ارواپېژندنې بیلابیل ښوونځي او نظریې را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلوچلن لار د دوی په څېر نو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دوړ ...

په هر حال ارواپېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د ارواپېژندنې په وده او پرمختګ کې ډېر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځی چې یوه لاره ټاکلې ده په مغزه کې زوره څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کوي د ارواپېژندنې حدود ورته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارواپوهنې

د سېوونځیو نیولیک "فهرست"

۱ـ د اصالت تداعي سېوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي سېوونځی دی. د دې سېوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده که ده. له ۱۹۰۳ څخه را پدیخوا د دې سېوونځي په روسیه کې د څلاب انګیزې به نه ګانه غوره کړه.

۲ـ د ذهني جوړښت سېوونځی[2]: د دې سېوونځي سرچینه په المان کې ده. د دې سېوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳ـ د اصالت عمل سېوونځی[3]: دا سېوونځی په ۱۸۹۸ کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له محیط سره ګټه اخستل و. د دې سېوونځي د فعالیت او موخو (اهداف) ساحه ډیره پراخه ده.

۴ـ د اصالت سلوک سېوونځی[4]: دا سېوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې سېوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډیر اهمیت لري.

1- Associationism 2. Structunalism

3- Functionalism 4. Behariolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت اروا پوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع يې درک دی.

۶- د روانکاوی ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع يې ميل او د ذهن بې خبره يا تياره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې ليدل کېږي دا ښوونځي د نولسمې پېړۍ په پای او د شلمې پېړۍ په پيل يانې د 1879 کال څخه تر 1912 کاله پورې منځته راغلل نو بې ځايه به نه وي که ووښتل شي چې دا څه علت او سبب و. د اخرې پېړۍ پيل د ارواپوهنې د نويو ښوونځيو په لحاظ تر دې حده ګټوره وه. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له يوې خوا بايد د علومو د نوي ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعيت کې د تېر ښوونځي په مقابله اعتراض دی، نو ځکه د تاريخي سوابقو له نظره يو لږ څه بېرته د نويو ښوونځيو په ماهيت نه ښه پوهېدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پېړۍ يعني د علمي نهضت[3] په پيل کې د کارت[4] (1596-1650) دوماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستيک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو، طغيان وکړ او په دې توګه يې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیو نوي ښوونځي لور ته گام اوچت کړ. دکارت او هابس پرته له دې چې داروا پېژند نې په جلا کولو د فلسفي څخه زیار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پېژند نه دمادي او طبيعي علومو د پراختیا سره همآهنگ کړي، نو په دې ذهنیت دوی وغوښتل چې دخپل نوي اصول او معلومات دانسان او حیوان د سلوک او فعالیت په هکله توجیه کړي. یا ئې د مغزي اعمال پر هغې اساساتو چې نن مغه ته انعکاس ویل کیږي استوار کړي.

دکارت: ددکارت له نظره انعکاس دسیالی مادي جریان دی چې داعصابو په مسیر کې له حسي اعضاو څخه د مغز په لور او بیا د مغز څخه د عضلاتو لور ته سیر یا تګ او راتګ کوي. دکارت د روح مرکز مغز و شمیره او په دې عقیده و چې د انسان په هر وګړي کې یو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري. دکارت داګرو هم لرله چې حیوانات د تعقل قوه او توان نه لري، سلوک او حرکات یې کاملاً ماشیني او د بدن حرکاتو پورې تړلی دی. دکارت دعقلي مذهب لارو دی. منطقي استدلال او عقل یوازینی عامل د معرفت او د حقیقت د پیدا کولو وسیله ګڼي.

هابس: هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم یو ګام پر مخ ولاړ او تعقل او وایې کېږه وړه یې د فزیکي حرکاتو معادل حساب کړل. هابس عقیده درلوده چې د خارجي یا بهرنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي آلاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي . وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیره‌يي یا ساکنې انرژي په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاته کیږي.

هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو ښاسي قاطع پاخون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پیړۍ ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته پراختیا ورکړه او د اروا پوهنې د اصالت تداعي ښوونځی یې را منځته کړ . (دوړانت ۱۳۴۸ : ۷ - ۹)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پيړۍ ارواپوهنه:

ماضي چې د ګاليله په زمانه کې د طبيعي علومو قوانينو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پيړۍ په سر کې دوو نورو علومو يانې کيميا او فيزيولوژۍ چې نوې وده او پراختيا يې موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زيات اغېز وکړ.

لومړۍ د کيميا کشفياتو او بې سارې پراختيا، د فلسفې پوهان په دې اند کړل چې بايد د تحليلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څنګه کيميا پوهان غواړي چې د طبيعي بېلابېلو ترکيباتو عناصر پيدا کړي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانين سره تاليف او تدوين کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې يو نوې پېړۍ او جالبه طريقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې يې ژوره اغېز وکړه هغه فيزيولوژي وه. دا علم او پوهه د نولسمې پيړۍ له پيل څخه وروسته د يوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې يې ځينې کشفيات سرته ورسول چې په کلي ډول يې د ارواپوهنې له مسايلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طريقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسايل دي؛ د فزيولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې نيول شوی و. په دې ډول د فزيولوژۍ معلومات او کشفيات د اروا پوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهميت درلود او د دې علم تجربې طريقې او روش نه د نوې تجربې اروا پېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي اروا پوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې پرانستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امريکا کې د فزيولوژۍ په «تجربه ځايونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په سمه او بشپړه توګه شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژۍ «په تېره بیا د پرمختیایي فرضيې» او روان پژشکي اغېزې هم په اروا پوهنې ورزیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژۍ، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوې وې چې نه یوازې د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزیولوژۍ او فزیک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوې مسایل لکه: د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغېز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني اړتیاوو پورې هغه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پېژندونکو په اغېزو او څېړنو (انشاءات) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتونو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سربېره، په اروا پېژندنه کې یو نوی څپرکی د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې وړاندې شوه.

بلې برخې (علم)، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغېزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفې پېړۍ په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډولو په خاطر دا کافي ده چې ووایو شي په تېرو وختونو کې د رواني ناروغانو علاج ډېره خاشینونکې او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پر سمه شو. په عامه توګه د دې پېړۍ رواني طبیبان په دوه ډلو وویشل شول، یوه ډله به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په دې وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار ایست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په لږ دوول حبونکې، ذهني اختلال کشف شوی و. خو پوهان نه شو کولای

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي، په همدې طریقې سره به د بدني علتونو پلټل یا نه بې له کوم علمي دلیله په دوو لې معنوي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کېدل وو، وروسته د دې لامل شو چې د ارواپوهنې او فلسفې ترمنځ ارتباط په دې بل سره وشلېږي، او په منتقو نه و توانېدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغیان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طریقو، فنونو، بېلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه د نظري او تیوریکي مسلو په پرتله بیخي ډېروو. د بېلګې په توګه لرغونو ارواپېژندونکو به د زړه کړې په هکله یوازې د حافظې په آثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله. خو نویو ارواپوهانو به د تجربي څېړنې په موخه ټینګار کاوه.

د نویو ارواپېژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د ارواپوهنې تعریف همدا غه پخواني تعریف یا نړ « د هوښیارۍ یا شعور » و. لما عملاً به یې قدرتونه، توانونه، لیاقت او مهارتونه د هوښیارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو ارواپېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي ارواپوهنې چې د کیمیا له علم څخه یې الهام تر لاسه کړي وو عقیده درلوده چې پېچلې او مرکب افکار او عواطف یې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصویرونه او ابتدايي اولومړنيو حسونو ترکیب باله. خو عملاً یې دا نظري هدفونه هیڅ ول او پاملرنه یې نه ورته کوله په نظري لحاظ دا اصالت تداعي ښوونځي، پیروان وو. خو عملاً یې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسیک اصول او د څیړنو د نویو طریقو تر منځ پیدا شو. نو د نویو ارواپوهنو دوستانو لپاره یې ښه فرصت برابر کړ.

څو د ارواپوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، یعني هو ښیاري دارواپوهنې داساسي موضوع او د باطن یا نفس مشاهده[1] د څېړنې د یوازینۍ طریقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه وکړي.

د شلمې پیړۍ په لومړیو لسیزو کې نویو ارواپوهانو د سلوک موضوع ته چې «ښکاره شعور» پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څیړنو کې یې د عیني طریقې څخه کار اخست. له بلې خوا همغه ارواپوهان چې د روان کاوې پلویان وو نو د «پټ یا تیاره شعور» څیړنې او مطالعې ته یې د «ښکاره شعور» څخه ډیر اهمیت ورکاوه او په دې عقیده وو چې د ارواپوهنې اصلي او تر ټولو څیړنه باید د شعور په دې تیاره برخه کې سرته ورسیږي.

نوي ارواپوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا د تداعي

1 - Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطابق اصل، د زده کړې د نظریې او تیورۍ له پاره ارزښت لري که نه په دې عقیده د وچې د محرک او ځواب رابطه د مسله بنه روښانه کوي.

د دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې د انسان سلوک او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او پېچلو عکس العملونو، پېژانده، د انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې دا ګېټالتزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نویو اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «بنکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یا فې وحدت او د انسان هویت له نظره لویدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقیده و چې د انسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یویې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا احساس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږکال و.... او یا په سبا او بل کال تعمیم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵).

مختلفه او متضاده قوې فرضیې ترڅېرونې او انعکاس لاندې دي امکان لري، د دې فرضیې قوت او ناتوانۍ نوع ورځ د د پر بحث، علي مدارکو او استدلال له کبله حل و فصل شي خو دا اروا پوهنې د بېلابېلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنوونځيو د ارزښت په هکله به ګران کاروي
چې په سبکاره ډول تفاوت
وشي
دا هغه څه چې د یوه روحي سنوونځی

اهداف به په ډېرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د یوه اروايي سنوونځي د ارزښت د تعین لپاره باید د هغه - ګټې او یا یې ګټې توب په ثبوت او بې ده زمانه کې ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. ترڅو سمي قضاوت او اطمینان حاصل شي.

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی (1)

په ښې اروا پوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې وروستیو کلونو کې د الجمله چې « څنګه زده کړه کوو » د تجربي او نظري اروا پېژندنې د څېړنې او تحقیق له مهمو مسایلو څخه یوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بېلابېل شکلونه لکه د نومونو یادول، د بې مانا کلماتو فهرست، د یوې معما د زده کړې طریقه، د ښه یا بد عادت زده کول، د یوې قیافې یا صحنې څېره حافظې ته سپارل او یا د هغې بیا پېژندل او توصیف کول او یا هم شپې نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړنې او تحقیق موضوعګانې دي. خو د حیرانتیا ځای دی چې د اروا پوهنې په لرغونو کتابو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هیڅ فصل نه دی راغلی. لا ویلیام جیمز (2) په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۵ کال کې یې د « اروا پوهنې اصول » تر عنوان لاندې بشپړ کې دا سې کوم فصل نه تدوین کړی او نه یې د زده کړې یادونه کړې ده.

1- *Associationism*. 2. *James. W.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو ارواپېژندونکو یوازې د بیا په یاد راوړلو د هغو مو   او ځینو نورو چې مخکې یې زده کړې وي، ډېر تمایلات او شرحه ورکړېده. خو د زده کړې د عملیې په برخه کې یې کومه تجربه نه وه پیل کړې. دوی د زده کړې د عملیې په هکله، کلي فرضیه د لهغه چې هغه د تداعي فرضیه وه. خو د دوی د دغې فرضیې مبدا او منطق د زده کړې عملیه نه وه، بلکې دوی یوازې د بیا په یاد راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو ارواپېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې چې افکار له کومه کېږي؟ دا ځواب ورکاوه چې څنګه افکار د له جریان او تشکیل له تېرو، تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم یو پر بل پسې راځي، نو ځکه نو موږ افکار یو له بل سره یوځای او تړلي یو. دا د ارواپوهنې د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګلیسي ارواپوهنې یو زوړ ښوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځینې ارواپي یا نفسي پدیدې یا مسلې یو له بل سره داسې اړیکې پیداکوي چې د یوې حادثې پیداکېدل په صحنه د وجدان کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه رایادوي یې دغې حادثې ته تداعي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همغږي وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغوني ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د « حافظې » ترعنوان لاندې ليکل شوی دی ، پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده ، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې الف څرنګه ب ته ور په ياد کړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي ؟ . وايي چې : دا رابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې او دې ته تداعي وايي . د بېلګې په توګه که يو څوک ووسي او د هغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا د يو سره ورته دي ، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موخوا سره يو ځای ليدلي دي . دې د نظريې ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو « د تداعي قوانين » ويل . او کله هم دا درې اړيکي يې خلاصه کړي او د يوه قانون ترعنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم پرې ايښی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نومېږي د ټولو افکارو ، اصل او منشأ « احساس » بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کېږي څو په لومړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د رېځو یا حسي دستګاه له خوا نه کسب یا حاصل شوې.

څو چې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې څوانه وي لیدلې یا احساس کړې د هغه شي تصور یا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له څوانۍ دا سې تجسم څخه پر ته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسېږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځور ګرۍ به دانسان کې د حرکتو نو یا جنبشو نو حکم لري، او د هغو جریانات تو ټقا یا وې دی چې دانسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوی دی. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کوي دی او له منځه نه ځي.

هابس دانیولې مختلفو استعدادونو څخه یوازې دوه اصلي فعالیته منلي دي، یو د بیا په یاد را وړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبری کوي وایي: دا فکارو او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والی تنظیم کړی دی. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د مجاورت له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه «حرکت» [1] نوم پرې ږدي.

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انګیزه[1] (د مثال په توګه نور امواج، د صوت ارتعاشات ...) وایي، تاثیر کوي. دا انګیزه د حسي دستګاه په مرسته دارګانیزم داخل ته نقل کوي. څرنګه چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، څو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنګه چې د تصویرونو تواتر له انګیزو څخه اوږد او دوام مداره دی. نو همدغه موضوع د افکارو د وروستي جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس ټول ارواپي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عبارتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارګانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه څرګندیږي. خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي، بلکه د ارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته نژدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي. د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدې والی سبب ګرځي او په زړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې دلري والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینی تمایلات زمینه، لکه د ډوډی اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

داصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکی جان لاک[1] لومړی شخص و چې د عقل معلومات فطریت او زده کړه یې د اروایي نړۍ ذهني ورزش له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا ټولنې لیدل کیږي چې یې شانتې طبع، سرښت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د غه ډول فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ومومد د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه د اسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو نورو څخه جلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو نورو تصورات[6] دي.

---

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.

(3) tabula rasa. (4) empinicism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاك افكار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افكارو د پيوستون عامل باله. د هغه په عقيده افكار به يا ساده وي يا مركب. د افكارو تركيب يو له بل سره د ذهن يو فعاليت دى. چې په «اروايي كيميا» هم ياديږي او ورو وروسته د اروايي پيدايښت[1] د نظريې سبب وګرځيد.

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نوجان لاك په يو ډول داخلي حواسو هم عقيده درلوده، نوكله چې ذهن به حسي تاثرات پيدا كړل دا تاثرات به په مبهم ډول يو په بل پراته وو. خو ذهني دستګاه سربېره پر دې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان يې هم درلود چې هغه وپيژني، اندازه يې كړي او تعميم وركړي. يعنې كوم شيان چې د مجاورت، مشابهت يا ورته والي او تضاد له طريقه افكار او ذهني تصورات يو له بل سره پيوند كړي.

د لاك افكار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه داروايي ورزش يا ذهني دسپلين څخه، د عادت پيدا كولو طريقې ته تغير ومومي د لاك افكارو، اروا پېژندونكو ته نوې لار پرانستله او د دې سبب شو چې له وراثت څخه محيط ته پاملرنه وكړي. د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاك د نظريې مفهوم دا دى چې په مدرسه كې ښوونكي د كوچنيانو د اروا معماران او جوړوونكي دي. اصلي دنده يې د پروګرامونو جوړول او اجرا ده. خو په نده كې ښوونكي بنه عادتونه پيدا كړي.

(1) apperception.

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید د حواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوي نظرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونځو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې پخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعنې اروایي ورزش او ډسیپلین به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي وروستی ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت[1] د سپینې لوحې د نظریې د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کیښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظرې وړاندې کړې. او په خپل وخت کې د زده کړې نظام یا سیستم کې یې پراخ انعکاس درلود. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژی پر اساس بنا کړي. هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پېژندنې ته د ‹‹ ذهن کیمیا ››[1] په سترګه کتل . ټوله دې امله د اروا پېژندنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا اروايي حالتونو کې[2] مطالعه او څېړه . ده په لکه یو کیمیا دان خوندي د اروا پېژندنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو ، د ترکیب ، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کړله .

د هربارټ د اروا پېژندنې طرفداران د اروايي حالتونو اروا پېژندنه یې اصیل او مسلم حقیقت پېژني چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي :

١- حسي تاثرات . ٢- ذهني صورتونه او ٣- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني[3] .

اروايي حالتونه ، د اروايي فعالیتونو لومړني عناصر دي ، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا ایښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي . هر احساس او فکر هغه وخت د یوې یا پیدا ایښت مرحلې چې ادراکي خزانې ته جذب شي . د هربارټ په عقیده ذهن د اروايي حالتونو ټولګه ده . په واقعیت کې د نویو اروايي حالتونو د ورتلو یا جذب په تیرو اروايي حالتونو ، د اروايي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي .

د هغه په عقیده ذهن لکه دیخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ورو

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه یې په اوبو کې پټه وي . د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري . هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي ، نوې تجربې تعبیر او تفسیروي . هر نوی احساس هم له پخوانو تجربو څخه په کلي توګه بې مفهومه وي .

هربارت ، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور ، تحت الشعور او د شعور د سرحد ، تر عنوانونو لاندې په دریو برخو ویشي . هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي . نو هر وخت خپل ځای بدلوي . په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي .

بیره د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي څینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي . د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تیرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي . هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې ، روښانه شعور ته راګرځي نو وخت چې یو فکر یا خاطره په پرله پسې ډول روښانه شعور وجدان کې داخل شي بیا وروسته په بنه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کیږي . هربارت د دې تجربو له کبله ، د تکرار (تمرین) ، په اصل پوه شو او د تداعي اساس یې داسې ول معرفي کړ ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا څیزونه یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لږغوني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وايي.

د پیدایښت د نظريې څخه ګټه په تدریس کې:

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:
۱ـ حسي مرحله ۲ـ حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړنه هم په هغه کې شامله ده. ۳ـ ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د پوښتنې ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پیدایښت د نظريې پراساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیداکیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکي باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکي په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[۱] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړي شي. د ښوونکي هڅه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

---

(۱) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارټ له نظره:

هربارټ او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو ښوونکی باید هغه وپیژني او کار ورځنې واخلي. تدریس هغه څه برېالی او ګټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره رعایت شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتووالی، ۲- د مطالبو وړاندې کول. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم
۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او ربښتیا نه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تیرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکو ځینو ونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکي لښتي او نکه بالون، د اوبو پیاله، لرګي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې کول: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکل د تجسم او ښودولو په طریقه وړاندې کوي. د بېلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی دوه لومړۍ مرحلې په ښه صورت سرته رسولې وي نو زده کوونکی وینې چې د نویو او زړو مطالبو تر منځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغونه وجود لري . له دې کبله چې ځواني او ورسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې یو له بل سره اړیکې پیدا کوي . د ټیرون او طبیعي ورته والي له کبله یو له بل سره پیوند پیدا کوي .

۴ـ تعمیم : په دې مرحله کې زده کوونکي زیار باسي چې د دوه ډوله مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د یو کلي حکم او اصل په صورت بیان کړي .

۵ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوي زده شوي د ډیرو مطالبو د توضیح لپاره چې په لاسي وصلو مربوط دي ، کارول کیږي . د اکار د مسئلو د حل له طریقه سرته رسیدلی شي . ښوونکی ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتی له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبیږي . یا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آیا یو خاص شی په معینو معاملاتو کې لاسي وصلی شي او که نه ؟

د هربارت پلویان زیار باسي چې نوموړي مرحلې د تدریس د کلي طریقې په عنوان وکاروي .

په واقعیت کې هربارت باید د علمي او تربیتي اړوا پیژندنې بنسټ ایښودونکی او مخکښی وپیژندل شي .

د هربارت طریقه په لومړي سر کې د وونت[1] له خوا په المان کې او د تیچنر[2] له خوا په امریکا کې تعقیب شوه او د جوړښت ساختارګرايي ښوونځي[3] او حواسي د باطني یا نفسي طریقې[4] د راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) wundt.w. (2) Titchener.E.B

(3) structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندېږي چې هربارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ونکي پوهه او معلومات زیاتېږي، نو باید هغه د علمي تداعي ګرایانو مکتب وګڼل شي او له بلې خوا د هغه سپارښتنې او لارښوونې د علمي تجربو په برخه کې او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې هغه د ساختګرایانو په قطار کې وشمېرو.

د ابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینګهوس[1] په 1885 کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئلې کې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هېرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس ورکړل. دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربي جنبې سربېره د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم ترڅېړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سروکار درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته ډېره پاملرنه نه کوله، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H. 2- Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د مېخانيکي پلويان لومړی تر هر څه دمخه یا ملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلېږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د په یاد راوړلو له طریقه ان مايښت کوي. د پېرته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغونو پلویانو به د تداعي د پایلو او اغېزو له مخې څرنګوالی د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویانو به د ښکاره لاملونو له مخې څرنګوالی د قضیې اغېزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه ښې او باوري طریقه ده، یانې لرغوني اروا پېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي اروا پېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربي طریقې څرګنده کړه چې هر څرګ څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په دې ډول د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نومونې د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کېږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې یې چې په حافظه کې یا ته دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښت پایله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د هغو عبدولونو چې د دوی د څو سوو همزولو زده کړه نکړو د از
مینې د پایلې څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او تړله
شي څو په دې پوه د دغې موضوع د بنې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي . په دې اړه زمینه کې د لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي :

ستن، یوه، خوله، کوکه، اوبه، پنځوسکي، نجلۍ، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بړ
او کیف .

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یادونې یې جوړې د دغو اصطلاحګانو کیدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کومه ځانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته . دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکي وکولای شي د ۷۵ په سلو او سل په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي .

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو. وروسته قانونونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله یې د کړې منحني، چې تر هغه وروسته پېژندل شوې، رسم کړ .

د ,, هېرولو منحني ،، په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډېر کړي .

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقې څخه کار اخستل کیږي او د دې ورنډو په زرګو پوهانو شوونیا طریقې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شوېدي. د دې ارواپېژندونکي په عقيده نشوګولای چې د تداعي موضوع بيا زېږ د مجاورت له طريقه توجيه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً يو مساعد موقعيت دی، کوم قدرت يا قوه نه ده. مګر ځکه چې د زده کړې په حالت کې دی. تر يوه حده د روابطو او تناسب په نظر کې نيولو سره، د کلماتو د تلفيق او ترکيب څخه ګټه اوستفاده کوي.

د ابينګهوس د تحقيق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آيا د «هېرېدلو» موضوع يوه تدريجي عمليه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې يوه معينه برخه د زده کولو له وخت څخه بيا د بيرته ورکولو تر وخته يعنې يوه زماني واټن، د متحول يا متغيير شرط په عنوان انتخابيده، بيا د دغه شرط تغيير او ارتباط د زده کړې په هکله ازمايښت کيده، پايله و ښوده کله چې موضوع ژر زده شوې وي ژر له ياده وځي او بيا وروسته سرعت د هېرېدو وروو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژور تطابق يا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د ځو کرته ازمايښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څومره د يوې موضوع د زده کړې لپاره ډير زيار واېستل شي پايله يا موخه يې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په يوه بله تجربه کې ابينګهوس، ازمېدونکي ته وايي چې د يوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ويده شي او بل ميخ د ورځ اروايي فعاليت بايد ونه کړي. نتايجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدنې چټکتيا (سرعت) د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینې پاتې شي ډیر لږ وي .

د شپیتمو کلونو په وروستیو کې ارواپېژندونکو د تجربې، د هیریدو د ماهیت پوهیدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

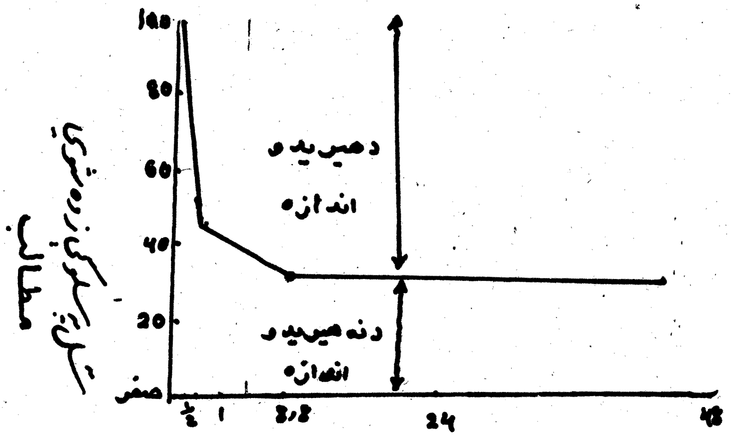

دګرېږ شمیر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هیریدو په شکله دا منحني د یاد ساتلو او هیریدو د اړیکې مثال دی .

د اصالت تداعي نظريه

بنسټونکي

د پاولوف[1]، تارندايک او نورو ارواپوهانو ټولو تجربو او ازمايښتونو وښودله چې د پاولوف د تقويت فرضيه او د تارندايک د «پاداش» فرضيه يو ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندايک چه هر بارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او خپلو څېړنو کې يې فزيولوژيکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندايک عقيده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. يعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندينيو محرکاتو په پرتله ډير دی. ياني داخلي محرکات د تمايل يا سايق سبب ګرځي او ژوندي موجود فعاليت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عمليه ده چې دا دواړه سره پيوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندايک: تارندايک[2] ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پايلې د حيواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکويني لحاظه، په يوه کتاب کې «د حيواناتو ذکاوت»[3] تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حيواناتو د زده کړې د مختلفو مرحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسايلو لکه پيچلې لارې[4] يا معما امېزه جعبې[5] او داسې

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edward Lee Thorandike.

(3) Animal ntelligence (4)- problem bokes
(5) puzzle ...

نو روځنه کار اخستل . تارنډایک په دغه ژوي چې ازمایښتول، وږي کړل او بیا به یې په دغې پیچلو لارو کې چې د ورو لارو پای به ترلي وو او یوازې یوه لار به دخوارو رسیده وه خلاصه وه ، خوشې «ایله» کړ، وږي حیوان به کله چې دغه صحیح لار خوړو ته ورو رسته د زیار ایستلو پیدا کړه ، تشویقیده ، د دې تجربې په جریان کې ، حیوان ازاد پریښودل کیده چې څو ځلې حیلې او طرحې سره کار پیل کړي ، څو د دغه سلوک او فعالیت به یې ځای او دغه وخت یې چې د ځل لومړی بریالیتوب له پاره لګولی و ، ثبیدا وه ، بیا به یې همغه ژوی په پرله پسې ډول ازمایښت کاوه او په منظم ډول یې د دغه سلوکي تغیرات او زماني کموالی ، غذا رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه .

په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یاني د ژوي پرمختګ ، د ستونزې په حل کې ، د « زده کړې منحني » ترسیم کړ او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل .

تارنډایک د دې تجربو څخه دې نتیجې ته ورسیده چې حیوان په تجربو کې ځینې حرکات او کړنې د ښو پایلو پر اساس «حذف» یا «انتخاب» وي او بیا دغه د «اثر قانون» (۱) یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي : « هر عمل چې په یوه ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښي سبب شي ، هغه عمل د دغه موقعیت سره ، تر دغه وروسته تداعي کیږي .

یانې هر وخت چې

(۱) Thorndike law of effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منځته راشي ، ډیر احتمال لري هماغه عمل چې تیر کرت انجام شوی او ، بیا تکرار شي ، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې ، سبب د نا راحتي شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کوي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي ، ډیر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د اُصورت ونیسي ، ، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له کبله « هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي ، هغه موقعیت سره تداعي کیږي » هر څومره چې د غه ځواب ، هغه موقعیت ته ډیر ، د تعداد په حساب ، ورکړل شي ، په هماغه اندازه تداعي ممکنه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي .

دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغونی قانون ، د تداعي دی چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاویانې په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ډیرو د زده کړې چېرنې په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

تارانډایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او ازمایښتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څېړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ازمایښت کې لوړ نو زده کوونکي د یې معما آمېزه جعبو سره کار نه درلود خو ان مرینې ورکول کیدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره تړلې وه نو ازموینکي ته به د تشویق په توګه ویل کېده «صحیح ده» او که ځواب ناسم وو نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کېده «غلط دی» یا فې په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. د دې ازموینو پایلو وښودله چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډېر مثبت و. تارندایک د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډېر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمایي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کېدل، په اتفاقي بڼه غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څېړنو کې، د تداعي د فرضیې حد پلوی کاوه او یا فرضیې چې د ده څخه وروسته وه وایي «د اړیکو او مناسبت»[1] فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې تړلې تداعي ګانې د انګیزې - ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي لازمي مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کېدو تمام شي.

(1) Connection.

انسان د ځینو ژونو په لرلو سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکې او ارتباطي سیستمونه پیدا کولای شي. د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې دی. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعریفوي: «ذهن یو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د محیطي موقعیتونو سره چې مخ کیږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ایوان پطرویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژیست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په خپلو علمي آزمایښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی دولس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څیړنه کې تیر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخستلو بریالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله ورځنیو څیړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړی و، چې د هغه په واسطه کیدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انګیزې څخه وروسته په خوله کې د ځواب تر عنوان لاندې تولیدیږي، اندازه کړي.

---

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح پخوا تر دې چې خواړه ورته ورسېږي، عملاً پيل کېږي. په دې ول چې: يې اوازې د خوړو د طرف ليدل، يا تر دې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجوديت د سپي په خوله کې يوه طبيعي انګېزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انګېزه نه شي حسابېدی د هغه خبرګونه يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په تر ګه د خوړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامې[1] نښه يا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف پوه شو چې د داسې علايمو او نښو موجوديت په هر موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د هغه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروايي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو اروايي ترشح د فرضيا تر څنګه د هغه فزيولوژيکي فرضيانو پرې

---

(1) Signal. (2) Psyckie sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه درلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح رواندې کړه او علامت یا منبه ته یې شرطي انگېزه[2] وویله. بېلگه یې دا ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس بې زده شوي ځواب او ځواب ته غیر شرطي انگېزه ده چې منبه ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړی ده، ځکه د دې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې بیانې د شرطي ځوابونو د غبرگون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړې په ټولو ډولونو کې امین او صادق وي.

چارلز ادوارډ سپېرمن[4] انگلیسي اروا پوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله اروا پېژنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېچلو او مناسباتو پر اساس بنا کړه، خو هغه خپله د اروا پېژندنې د دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترگه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه توگه خام دي. ځکه چې هغوی په داسې انکارو او موضوعاتو کې چې د ذکاوت پیداکېدل، د نوې معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یې پرې خوا ته پرېښي او عملاً یې ارزښت له حافظې سره سم وکارل شي.

---

(1) Conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Reinforcement (4) Charles Edward .S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت د ارزښت نتايج بللي. په ټولنیز چاپېریال د تداعي د کامیابۍ د کار لپاره داسي انتقادونه لري. او وايي چې د ګشتالت د ارزښت له خوا د اصالت تداعي سره موافق ده چې د دوی غوښتنه وکړي. په هر صورت د تجربي تداعي ارزښت او زده کړي ته د سنجونکي د فعاليت په ساحه کې ستر خدمت نه سرته رسولي دي. د بېلګې په توګه د مساعدو يا نامساعدو شرايطو په اکول د حافظي په مکله د زده کړې او هېرېدني د منحني ګانو ترسيم، څېړنه د متقابلو تاثيراتو په مکله په تداعي کي د زده شويو ځوابونو د غبرګونونو انتقال له يو عمل يا موقعيت څخه بل عمل يا موقعيت ته، او داسي نور.

هیلګارډ[1]، رابنسون[2] او وډورت[3] او همداسي يو شمېر د اصالت سلوک پلويان د اصالت تداعي جز حسابېداى شي. ولې ټول تداعيان په هيڅ صورت سره د اصالت سلوک پلويان نشي کېداى. د تداعي سنجونکي د زده کړې او په ياد ساتلو فرضيه ده خو د اصالت سلوک سنجونکي کاملاً ځانګړی بحث او تعبير لري چې وروسته به شرحه شي.

---

(1) Helgard Ernest. R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلم څپرکی

د شعور جوړونکی بنسټونه[1]

ویلهیلم وونټ[2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپېژندنه د مستقل علم په توګه وپېژاندنه او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی بنسټونه یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په اړه ماینتت او څېړنه لاس پورې کړه. وونټ په ۱۸۹۲ کې ویلي دي «د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد حماغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دي چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونټ درې، شلوس کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لوانې «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د «مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم ورکړ. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان ټولې تجربې چې په ښتیا سره د ارواپوهنې په برخه کې شاملېږي، د اګاهۍ نفسي چې موږ یې څېړو باطني افکار، احساسات څخه یې، همداشان په خارجي شیانو هم پوهاوی او خبر یو.

(1) Structuralism
(2) wilhelm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] ووایه او د بهرني نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګرځېده. بیا وروسته وخت د نړۍ پېژندنې په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د واړو مجموعې ته «شعور» ووایه.

اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپېریال ته ګرځي او په همدې توګه د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کېږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کېږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیداکوي. انعکاس کیدای شي ډېر ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیسم[2] په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د ارګانیزم غیر ارادي عکس العمل د خارجي اغېزې په مقابل کې او یا د غریزې[4] په شکل چې یې دوهم، ناخود اګاه او ابتدایي څرګندونه شمېرل کېږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري، ۱۴۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې دواړه برخې یانې داخلي او بهرنۍ نړۍ
شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقې او روش سره ورته والی پیدا کړ.

وونټ عقیده درلوده چې زموږ ټولې تجربې بلکه د خارجي اشیاوو درک، تیرې خاطرې، هیجانات، احساسات، پېچلي او مرکبه مسلې دي چې باید په علمي توګه یې په تجربه او تحلیل شي. همدغه تحلیل او تجربې وونټ د شعور د عناصرو په هکله سره ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وښودله او په دوو اصلي طبقو یې ویشله: لومړی هغه احساسونه دي چې داسې بریښي چې موږ ته له بهرني څخه راځي یانې سرچینه زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دویم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع یې زموږ په وجود کې ده. د اسادې او لومړي احساسونه یې لږ څه تر چې حلقوي سره شراوګان لري، ورته منبه شرحه کړې دي. لکه د رنګ ترلیدل. د تیغ او ریډل، د منطقه مکل حلقي احساس او داسې نور.

د امالت جمل او اروا پېژندونکو د دې عواملو پېژندنه کې ټولانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو چې د اهم بیان کړي چې څنګه مونږ اورو او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساس نه دي او د اروا پیژندونکو لپاره چې د اروا پوهنې د ترکیبي سنجونې پلویان دي، په دې خاطر ډیر مهم دي چې کولای شو د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړو. انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نا مطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هرچا منلي دي. خو وونت دوه جوړې نور هم پر هغو ور زیاته کړل. یوه جوړه یې د تحریک او کرارې د آرامتیا، او بله جوړه یې د خپګان (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بیلا بیلو اشکالو او طرحو یې له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پیچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بیلا بیلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لنډه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونت هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي. په بل

---

(1) Passive. (2) Pleasant-unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېرنه اروا پوهنه نه ده،
بلکه د رڼا نه شعور، د محتویاتو شرحه د اروا پوهنې هدف او منظور دی.
«د نفساني منتجه یا د ترکیب اصل»، یې له هغه په زړه پورې قوانینو څخه دی
چې وونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو:
«د څو نفسي عملیو ترکیب یو بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبو
نکو اجزاو یې نه درلودل». د دې قانون وروسته مراد کولای شو د اصالت
ندائي د ښوونځي په تعلیماتو کې له وونت څخه او د گشتالت په اروا پو-
هنه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. (ول دورانت، ۱۳۴۸: ۶۳۸، ۲)
څنگه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې ښوونځي پلویان د اروا پو-
هنې موضوع شعور[1] یا د خود اگاهۍ تجربه شمېري او د دوی په عقیده د
داخلي مطالعې[2] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اگاهۍ د تشکیل طرز
تر مطالعې لاندې ونیسو.
د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل
شوی دی. دا ټول څارنې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر
کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه
جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.
اډوارډ براډ فورډ تیچنر[4] انگلیسي پوه لومړی د وونت سره په ځینو
برخو کې او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړنل په پوهنتون کې د عمر تر پایه په ارواپوهنه بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو

اصـــول

د المان د لایپزیګ په ښار کې د تجربي ارواپوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او (۷)، تنو زده کوونکو زیاتو ویښت چې په امریکا کې د ارواپي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي . تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکړنل د پوهنتون د ارواپوهنې د لابراتوار مسوولیت ومانه . د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د وونت د ارواپوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل[1] د ارواپوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب (جوړونکي اصطلاح ګانې) ، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل . د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په یوه وخت کې د تیچنر له خوا چند اونۍ بحث او څیړنې نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت پټ پاتې نه دی . ځکه کله چې غواړو دیوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د هغه د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

(1) Functionalism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوچې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبرېږو شي.

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناټومي)، او هم د دندو علم (فزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناټومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی. په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب د یوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو دا ښکاره کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د هغه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي، ولې داسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څیړنه وشي.

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (اروا)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي، مګر د یو سبب نه کیږي او د هغو ترمنځ د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي. دا ارواپېژندونکي د هغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغه مبنیا ریکه جوړوونکي توکي وايي او په لاندې ډول یې شرحه کوي:

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلیږي. دا درې عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغیز دی. وروسته له دې دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخځه په مغزکي انعکاس پیداکیږي چي نوم یې احساس دی. دبیلګي په توګه د غږ په مکله دهوا ارتعاس ،خارجي تحریک او حرکت چي په غوږ کي واقع کیږي ،عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د و مقدموخځه په مغزکي انعکاس پیدا کیږي چي هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چي په ذهن تاثیر کوي ،معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او دهغو په مرسته تعبیراو تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیدا کوي.

۲ـ تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چي پرته دا شیاوو له حضور څخه په ذهني جریان کي پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکي لري.

۳ـ انفعالات دعاطفي خصوصیات دی. دا انفعالات دداسي تجربو لکه مینه ،نفرت ،خښمبي او خواشینه په اثرڅرګندیږي.

دکلاسیکي ارواپیژندني ،کلي طرحي د دې ترکیبي ،عناصرو ،پربنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا ډېر ساده سیستم دی او ډېري پیچلي نفساني مسئلي له پرته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل وانفعالات د دې طرحي، هغه اجزاوې دي چي دشعور پیچلي حالات لکه تفکر ،حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چي د نفساني حیات و صراحت او اهمیت دهغو د نسجونو تر اوبد لو تړلي دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات ،شعور یا نفساني چارکي په دوه

برخه ویشل کیږي. چې ځینې له مغز څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته ګي لري او ځینې له مغز څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علمونو کې د شیانو عمومي طریقه او لار، مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه چې پلټنه یې دوه ډوله مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده. د طبیعي نړۍ له مشاهدې څخه توپیر و لري، خو په اصل کې دا د ټولو طریقو بیلګه.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوالي حد د حد فاصل، او د هغه فکري طریقې څخه جلا ده چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کار یده.

تیچنر د ارواپوهنې په ځینو مطالبو اصولاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د ازموینې موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره په کار یده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي حالاتو ارواپوهنې ته یې پام و نه کړ. له مرګ د تارندایک او کاټل ځینو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي ښوونځۍ یې سطحي وګانه.

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دې دستګاه په فیزیولوژیک څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ و نه کړ. د خپلو نظریاتو د زده کړې مسلې یې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې.

همدا سبب شوی چې د دې ښوونځي په د پوهانو لږه پاملرنه جلب کړه. د دې ښوونځي عملي او اجرايي اړخ نه لاره. د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او روان پوهان د دې علاقه گډ سبب شول . اراسته (۱۳۴۸ : ۱۲۳) .

نو د تیچنر د ښوونې اهمیت په دې کې دی چې اروا پوهنه یې علمي مسیر ته داخله کړه ، د متافزیک او عامه عقاید و څخه یې جلا کړه . زیاري وکیښو چې تجربي طریقې د علمي د مطالعې په اصولو کې داخله کړي . په دې کې شک نه شته چې د حواسو ، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و . که نوموړی د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو گمان نه کیږي چې علمي اروا پوهنه په تجربي ساحه کې دومره پر مختگ کړی وای .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعمل داصالت

سنووېځــي

دعمل داصالت[1] نظريه دلومړي ځل لپاره په 1896 کال کې دجان ډيوي[2] په واسطه طرحه شوه. ډيوي په يوه مقاله کې چې د «دانعکاس[3] دقوس مفهوم» ترعنوان لاندې د «ارواپوهنې دځېړنو» په مجله کې ليکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي (اتمي) شکل چې د تداعي کرانو او سلوکيانو طريقه وه تر انتقاد لاندې ونيوه، او داېې هم سنکاره او تصريح کړه چې زده کړه يوازې د محرک ـ ځواب په طريقه هم نه حاصلېږي. بلکې زده کوونکی او يا ماشوم د کل په توګه اهميت لري، نه يوازې ذهني محتوا يا د محرک ـ ځواب ميکانيکي اړيکې.

دعمل داصالت نظريه ځکه تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهيسې په امريکا کې فرهنګي او تدريسي اهميت درلود. د نفسي فعاليتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د ټاکلو څخه داو چې دعمل داصالت دارو

---

(1) Functionalism . (2) Dewey Jahn.

(3) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې.

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جرمنټ د اصالت د ښوونځي په مقابل داعتراض څرګند ونه ګڼل اوپه ده کې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړي.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې اروا پوهنه د پیلو څیړنو او ضمیمو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده چې د خلاص لاس یې د اروا پیژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستي ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څیړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وودورث[4]، اد وارد رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان دیوي[6] برخه درلوده. په دې څیړکې یې له دوو کسو لار ښوونکو په باره کې مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څېړنه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د اروا پوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنټ د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنټ د اصالت پلویانو ټول نفساني حالات نه د باطني او نفسي طریقي له مخې د اهمیت، ور بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي لوکې عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یو بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د اجرمنټونه

---

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلي دي. که موږ وګورو

شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو باور

کولای شو چې د ارواپوهنې اوږده کړې په کم وکیف پوهیدلي یو او

د هغه اصول مو زده کړي دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د ارواپوهنې اصلي

دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني

فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه داکار باارزښته او ښه پایله

لري، په سلوکي څیړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله

پاملرنه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي

پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. (ځکه چې د انګل د-

پراګمتزم فلسفه داسې یو فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د وا

قعیت او عملي پایلو سره معلومیږي).

انګل د ارواپوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په

تشخیص او پلټنو پورې نه محدودوي. بلکه زیار باسي څو

رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د ارواییي

فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په ارواییي فعالیتونو کې لازمي شمیري همد

اسې انګل په دې عقیده وو چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده،

چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت ښوونځی پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښیي دله . خو اروايي فعالیتونه او د بیولوژی نقش دارو اپوهني د مسلې په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیرل کېږي . د نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کیږي . دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچني د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش[1] په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالي برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په یو رشته کې د کسبي او آزمایشي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله . خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي . په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پام ور نه وکړه :

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري .

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي د ندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي .

۳- سلوک او زده کړه یو تولنیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي .

---

(1) Mental discipline

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځی، بنسټ په فعالیت[1] بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او ژوندو کېدلو پاره یو ضروري حکم وشمیره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راوړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیا وو او غوښتنو لرو ته بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژۍ پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغییر معلول دی. تروپېزم[1] یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خوا ته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګرېوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځی د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنسیاد

(1) Tropism.

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړدي، یوازې یو توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډېر پرمختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اړوند پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او ځیرکۍ عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پېچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغېزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې[3]» کې څرګندوي چې «د انسان یوه ډله یا ځیني غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله ډله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپېریال د محرک له اغېزو څخه را منځته کېږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct . (2) Static
(3) James . R . Angell . Psychology .

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړو . نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغیزو څخه خالص وساتو . پارسا (۱۸۲).

د جان دیوي د څیړنې طریقه :

جان دیوي د عمل د اصالت بنسټ ګړی یې نامتو لارښود او استاد دی.

جان دیوي د دې بنسټګړي د نظر په بنسټ اینبنس د ونکو غوندې، د شعور د تشکل او جوړښت پرځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې داچې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي

جان دیوي په دې عقیده دی چې د انسان بنکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوندد بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودرېدو (توقف) سبب شي، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له یلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې ګري . بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو داړا په صفې موضوع د جان دیوي له نظره „ د فرد انطباق له چاپیریال سره " دی . د دې بنسټګړي د یلو یا نو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي. د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نویو موقعیتونو سره اشنا کوي. د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري.

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې ودرول شي په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان ټینګار باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټور وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بیرغ دارانو څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي.

د یادونې وړ ده چې علم فی نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلوموړي دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ وو او دی. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړۍ مرحله کې مونږ علم د پوهانو په نظر کې وي. خو وروسته مرحله چې

نورو برې علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځانته نه جلبوي . په بل عبارت د هرې علمي رشتې متخصصان لومړی صرف حقیقت پسې ګرځېدل او ډېرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کړې وه او ډېرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو .

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پیژندلو پسې ولاړل. چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بیزاره وه او دومره په علم فی نفسه کې ډوب وو چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه .

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي زېږنده کړه . د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپېریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نړۍ او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپیریال په صفه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکزته رونق ورکړي.

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولود و، د نوي څېړنو او مطالعو مرکز وګرځېد

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د عمل د اصالت نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کېدو سره امریکا لومړی مبارز دکلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سرکې دنفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن دفعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او ارخونه ترڅېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي دفلسفې هدف لکه د نولسمې پېړۍ دپای او دشلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لاتدریجي تحول یې د خپلې فلسفي بنسټ منلی و. دجان ډیوي دفلسفې اصول د «انسان دسلوک او طبیعت سیر» کې په ښېړو ول څېړل شوي چې عصاره یې داده: «وانسان دعادت او سایقو مخلوق دی نه دعقل.»

جان ډیوي دانسان تولنیز اړخ ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له یو بل سره په مقابله کې ودرول، انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې دکمال سبب شمېري د همدې اصولو او نظریې پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه غوښتنې د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته ئې یاره باسي چې د چاپېریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او ټولنپوهنه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژي (علم حیات)، ته په فردي سلوک کې ډېر اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تحلیل اتفاقي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني حیاتو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د ټولنیزو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي مرجع د اتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پېچلې جوړښت د طبیعت او نړۍ په پېچلې صحنه کې مطالعه او وڅېړو.

په مشخصه توګه د دې سنوونځي تر بېر د بحراني کلاسیک سنوونځي سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کېږي: لومړی تر بېر یې دا دی چې د عمل د اصالت سنوونځي پلویان تکه خردګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پېښې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عمل و پلټې او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او پاکونکي عوامل پېژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپېریال په توافق کې مرسته وکړي.

په داسې حال کې چې :

د جرسبنت د ښوونځي پلویان لکه الماني وونت او انګلیسي تیچنر د ذهن د محتویاتو تجربوونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً یې د نفساني چارو په هکله، ستاتیک (۱) بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن یا شعور د ینامیکه (۲) برخه یې هېره کړله او له څېړنې څخه یې مخ وګرځوله.

د عمل د اصالت پلویان په دې عقیده وو چې نفسي جریان باید د ذهن د ترکیبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي. بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جریان عملي پایله څه ده؟

د شیکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلویان د نفساني چارو د جریان د عملي پایلو په هکله زیات باسي چې اروایي چارې په طبیعي او رښتیني قالب کې وپلټي، خو د کلاسیک ښوونځي پلویان چې د محض او في النفسه علم پلویان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلاکوي. او د هغه یوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکتې ټولې علم یوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره د دې دوو ښوونځیو ښکاره او بارز توپیرونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني یا روحاني چارو جریان په طبیعت یا ټولنه کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

گټه ورځخه اخستلی شو ؟ خوتیچنر له دې پوښتنې ځخه بېزاره واو ځکه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله .

خوجان دیوي چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه دروستی پوښتنې لورته ځیرو ، او تربیتي چارې یې دا رواپوهنې پر اصولوکې پلټل او په پای کې علمي ارواپوهنې ته متمایل شو . دا مطلبونه ددې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غټ توپیر وشمېرل شو .

دعمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې دا ستمرار حالت وجود لري یانې د استمرار حالت د محرک او غبرګون ، عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، د ټ وند موجود او چاپېریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیوي دبدن او ذهن دا پیکې ترمنځ خاص نظرلري او مسأله په تازه رنګ تربحث لاندې نیسي . د دیوي په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت ، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني ، خو دهغه د منظمو او ځانګړو حوا د تو په څیر یو له بل څخه نه بیژني .

د جان دیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي نړۍ کې د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ د لوړې
کچې لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې
د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او زده کړې اکتساب
یوازې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس . داسې قبلوو د دیوي په ډیرو
اثارو کې لیدل کېږي . د دیوي په عقیده زده کوونکي خپله دادراک
وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له یوې خوا څخه
زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پرځنګ الي خبروي د هغو
زده کړه او پېژندنه زیاتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نویو
زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطر جان دیوي «انسان مخلوق
دعادت وایي نه دعقل ».

جان دیوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په
تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني
جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو
جلا کولای . دا فعالیتونه هدفونو ته ځي او پایلې ترې لاسته راځي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جمیز اروا پوهنه :

ویلیام جمیز[1] یو جامع او پوخ څېړونکی هر وخت په زړه کښې څېړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزېږېدا او په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو .

نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای « د هاروډ په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جمیز سربېره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده د فلسفې شرحه د ده د فکر خصوصیت لري . له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفې مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دینې ګټوا طلبی د ده د مادي فلسفې اړخ تحلیل ته اړ کړ . همدغو مطالعاتو د ده د فلسفې خاصې طریقې ته وکتل او پراګماتیسم[2] شوونځي یې رامنځته کړ .

د ویلیام جمیز د پراګماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي . د دې فلسفې فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه ،
(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د ګټې په ترازو سنجوي .
(۴) تجربي او استقرايي طریقه : پاڅون د (:)

ویلیام جمیز د تجربي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منې .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مورکلیږ خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده ، صرف تجربه داسې تعریفوي : «د ادراکاتو بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي » .

د ویلیام جیمز په عقیده ارواپوه باید په لومړي سرکې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري . د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي : « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه پرانیزي » .

ویلیام جیمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي : « ارواپوهنه د نفسي ژوند علم دی ، چې ځینې پدیدې او شرایط څېړي » .

د ویلیام جیمز په عقیده پدیده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن - مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري . د هغه له نظره د بدن دستګاه ، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي . او س نو ویلیام جیمز ارواپوهنه د علم الحیات (بیولوژي) ، له دریځ وینې او شعور د هغې مرکزي مسئله شمیرې خو د شعور په داسې جریان چې د بېلابېلو څخه جلا وي ، قانع نه دی او هغه نه مني . ویلیام جیمز د شعور یا خوداګاهي د جریان په هکله وايي : د شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري یانې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تیریږي یې په بحراني ځینې برخې اړه لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په دې برخه کې اقامه کړی دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستگاه په خاصه توگه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنگه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کیږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خود اگاهي چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ؛ چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د غه استمرار موږ حس کړو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آگاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اگاهي متوقف کیږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خود اگاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اگاهۍ جریان متوقف شي ، د هوښیارۍ څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اگاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دواړه برخې سره وتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خود اگاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اگاهي د درک وړ موضوعاتو ته پام نه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونيسي . (راسته ، ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ويليام جېمز په دې باوري دى چې د ارواپوهنې موضوع ترډېره پراخه ده ، د وحشيانو ، اطفالو ، حيواناتو او ليونو ارواپوهنه هم په کې داخل دي .

ويليام جېمز پوه نکته سنج پوه او علمي ذهن يې درلود او د علمي طريقې پلوى وه لومړى طريقه چې هغه ياد وي « داخلي او باطني » طريقه ده ، خو د وونټ او تيچنر د عقيدې برخلاف چې هغوى به د دغه طريقې د خطا څخه خالي بلله ، خو ويليام په دې عقيده دى چې دا طريقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نو موړى دا يو د ول مشاهده شميري . که څه هم ويليام جېمز ته د تجربتي ارواپوه پلوى نه شو ويلاى خو په تجربتي طريقهٔ عقيده درلوده . د دې سيستم ارواپوهانو او پلويانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طريقې څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به يې په احصايې سنجاوه او وسطي حد به يې لاس ته راوړ .

ويليام جېمز « مقايسوي طريقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه يې په « باطني او تجربتي طريقو » کې وکاروله ، د ژوي ، کوچنيانو او ليونو د ذهني چارو مقايسه کار اسانه کوي . د دې طريقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د يا پلو تفسير يې اسانه کار نه وي . د دې طريقې څخه بايد په ډېرې څېرکه استفاده وشي . بلنه موضوع چې د ويليام په ارواپوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه يا د بدن او ذهن ثنويت دى . د دې عقيدې لري چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعد الطبيعه عالم پورې اړه لري ، نه دى . (پېرته اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۹) په 1903 کال کې د Ph.D شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یو امریکایي استاد او پوه دی . د ده دسلوکي نظریې منځکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او دباطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په هغه دوره کې دعمل د اصالت له ښوونځي سره په هغه دوره چې ویلیام جیمز او د شیکاګو نور وروارد یې په هغه معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تاراندیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د ارواپوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پراصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د ارواپوهنې اصلي د ندوسرو هیڅ دول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګند اوه او په دې عقیده و چې په ارواپوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

کې باید لکه تجربي علوم وغونډي ، سلوک ملاک د عمل دی او له عیني
طریقو څخه په څیړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس
او مشهود نه وي باید د اروا پوهنې له متن څخه وایستل شي. یا په دغه
سلوک چې عیني اړخ نه لري د اروا پوهنې اصلي موضوع وګرځي. د دغه
مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې
له ژوندي موجود څخه سر وهي. وا همدا باید د سلوکي اروا پوهنې مخکښ
وپېژندل شي.

د سلوکي بنسټ څخه له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خوځنګار
سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې
حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همدا شان د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو
دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی. دا خودکاره
سازمان په سوزیدونکو (معده)، او کنترولوونکو (غدې)، دستګاوو مجهز دی.

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي، نو دا هیله نه یا نه کیږي چې باید
ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري. په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي
کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي.
آیا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی نشي او د تعلیل
په میدان کې الوتلی شي!

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې وويل شو، سلوکيان « داخلي او نفساني طريقه »، او همداسې د شخص فضع، حال او احساس پر اساسه او ناسم ګڼي. د بېلګې په توګه د وه - آشنايان يو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې يو له بل څخه پوښتي :

السلام عليکم، څنګه ياست ؟

ښکر، ښه يم، السلام عليکم .

داسې روغبړ د سلوکيانو او واټسن له نظره بې معنې او د ارزښت له ارزښتونو خالي دی. داځکه چې دا يو ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نامشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحيح کار نه دی. د دوی په عقيده روغبړ بايد داسې سرته ورسيږي :

السلام عليکم، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ، زه څنګه يم ؟

السلام عليکم، تاسې هم نن ښه او ښه ښکارئ .

د واټسن په عقيده خبرې کول يو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي. د ير خلک په لوړ ږغ فکر کوي، ځينې خلک چې د خبرو په څنګ يا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي. د هغوی د تفکر غبرګونې ښيې دي. هغوی معتقد دي چې انسان په ټول بدن کې فکر کوي. په کوچنيانو کې، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسيږي. وروسته چې غټيږي په تدريج کوښښ کوي او په پای کې چې لويږي نو په نامريي او بې ږغه صورت سرته رسيږي. په دې مرحله کې تفکر په ټيټ اواز او بې ږغه ښکاري. شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱).

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډیر ارزښت ورکوي او د ځګړو عقلي شخصیت، اخلاقي تولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونی او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود او څرګندیږي لږ ارزښت او لږ اهمیت ورکړي . خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي .

واټسن د ورنت او نورو تجربي پوهانو زیار د اروا پوهنې په هکله د "واقعي علم" تر عنوان لاندې راوړي په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د "روح" پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطیٰ وه وپیژندله او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وایي: "چې د سلوک د اصالت پوهنځی ، پلویانو په نظر اروا پوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی ." هغه وایي چې اوس د دې وخت را رسیدلی چې اروا پوهنه د شعور موضوع یو ځل وا نه پریږدي . او هغه پر دې موضوع و نه غولیږي . ولې چې د اروا پوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني یا رواني حالاتو څیړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت بنسټ ګر منځ تر پیر چندان روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو بنسټګرو د پلویانو سره کار د احساس ، ادراک ، عاطفي ، هیجان او داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی څو د سلوک د اصالت پلمیانی نور تعقرابي سي ونه کړ او داسي مفاهیمو لکه شعور، نفساني حالات فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسي نه ولاړل او دهغوی په ځای یي له داسي مفاهیمو لکه انګیزه[1]، ځواب، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انګیزه هغو داخلي عواملو ته وایي چي د بارونې (برانګیختګی)، او اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک تاکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه، تنده، مینه او داسي نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کي د ناستو پوهانو او مشاهده کوونکو ترګنار شاتو ورو وسته ومنله چي یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کتني لاندي ونیسي او هم ګزارش ورکړي. د بیلګي په توګه زه په لیکنه بوخت یم، حرارت مي لوړ دی او تودیم اونور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کي (۱۹۳۶)، داسي داخلي کتني چي شخصاً سرته رسولي وي لیکلي دي: ما استفاده وکړه... ما نه غوښتل چي ترک یي کړم. ما د وجدان له مخي داسي فکرکاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم...

دا طبیعي ده چي د انسان په داخل کي ډیري حادثې واقع کیږي چي له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دی، خو اوس تول داسي

---

(۱) Motive.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفیف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندې(1) او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ(2) سلوک اجزاوې دي.

د "پټ" سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اړوند پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. یانې په اړوندو پوهنه کې باید هره مساله په "بالقوه" توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې ارګانیزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کیدای شي چې د کتنې او رعایت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حیواني اړوند پوهنې او کوچنیانو په هکله سرته رسولي د پام وړ او با ارزښته دي او داملي شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربې اړوند پوهنه کې یې بې نظیره او مخکښ ییږي. هماغسې چې ورځنۍ ویلي وو چې "د شعور" یا خود اګاهي تجزیې پېچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او انعکاسونو تجزیه کړو واټسن هم عقیده درلوده چې "سلوک" پېچلې او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو د انګېزې او ځواب یا غبرګون تجزیه شي چې دې د واړو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

ته رفلکس(۱) وايي. همداسې واټسن وايي « غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شويدي ولې د غريزو نمونې او طرحې او نظم او ترتيب ارثي ده، خو په عادت کې فرد نوموړې صفتونه په خپل ژوند او تجربه کې کسب کړي وي. »

د واټسن په عقيده د سلوک او رويې د مطالعې او څېړنې څو مشخصه طريقې لري، چې مشاهده يې له دغو طريقو ده. علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايطو له مرستې امکان لري. ازموينه يوه عيني طريقه ده چې کيدای شي د رويې د څېړنې وسيله وګرځي. ولې بايد پام وساتل شي چې رواني ازموينې د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کيږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده. سلوکي رويه ازمويني، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په ګوته کوي. محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي، ويل کيږي. لکه نور چې سترګه او يا ږغ چې غوږ تحريکوي.

ازمويني د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعماليږي په دې برخه کې د واټسن يو بلوی ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په اساس د تداعي تشکيل، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې نيولې. د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونه په دې عقيده باندې

---

(1) Reflex. (2) stimules.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده. یانې د سلوک د اصل د پیروګي پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونو ده وروسته د تمرین له دورې څخه.

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي. د بیلګې په ډول که څوک ووایي «خفه یم». نو دې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غوښن معلومیږي. ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی. د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري.

له پورتني طریقې سربیره د څیړنې یوه بله مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس[1] طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلویانو له خوا رامنځته او په اختیار ورکړې شوېده.

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې زیینه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یو ډول زده کړونکي عکس العملونه دي.

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي. چې هغه عبارت دي له: ویرې، غضب او مینه.

همداسې واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی او هغه د فرد د څرګندونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندیږي. خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې لمله

(1) Conditioned Reflex.

(ĉ) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په هغو ډېر تاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتو، غدو غوښو ، وینې او هډوکو ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی یوازې ویره ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمېري .

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداوو ، رڼانو او عملي دورانو ته خاصه پاملرنه کیږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړو نو د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اساني سره پیداکیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو :

۱- د ارواپوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د ارواپوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پېچلو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي . او پر ځای یې د اسې سلوک لکه محرک یا انګېزه ، ځواب ، زده کړه او عادت نو کارول شي . د واټسن په اصطلاح انګېزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د اروا پوهنې اصطلاح باید په عیني اطلاعاتو استواره وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم په له منځه تللو سره، هغه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړوند موجوده وي له منځه ځي.

سلوکي اروا پوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل ونه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستمونو تمایلونه وګوري. د اځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو عمومي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت وواییم سلوک د ارګانیزم ټولې فعالیت، چې په هغه کې مغز د اندامونو لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربط یې ټینګه کړي. په دې ترکیب عصبي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د نه سرته رسیږي بې له دې چې هغه د سلوک څرګنه په ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف. سکینر[۱] (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په لیوسبانګ کې وزیږېد او په ۱۹۳۱ کال کې یې خپله د دکتورا په اروا پوهنه کې د هاروارډ له پوهنتون

(۱) Burrhus Frednic skinner.

څخه واخستل.

سکينر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانيزم سلوک د وسيلې په توګه پېژني نو ځکه د غې طريقې ارزښت يې ته د سکينر وسيله يي سلوک هم ويل کېږي داولی سلوکي نظريه په واقعيت کې د تارنډايک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظريې يوه نوې څانګه ده.

تارنډايک سلوک ارتداعي، بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مؤثر بللي. اما څېړنې يې د انسان په برخه کې، ډېره ماشيني بڼه لري او د رواني خصوصيتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشيني طريقې څخه کار اخستل او څېړنې يې په ژوندي موجوداتو پورې تړلې وې.

سکينر هم لکه تارنډايک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشين يا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به يې قالبي او ماشيني تلقي کاوه. اروا پوهنه يې فقط د سلوک علم باله، علم يې په استقرايي طريقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې د دنده يې دا وه چې د ارګانيزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي د دغې څېړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې. د سکينر لپاره هغه معلومات معتبر دي چې د مشاهدې له طريقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو نظر چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سايق او نورو بحث کوي، مخالف دي.

د طبيعت او انسان اړيکې له علم سره

د سکينر د علمي نظريې بنسټ دا دی چې په طبيعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څېړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل د یقیني بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثره توګه د خپل چاپېریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

همداسې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیادم سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي. د اروا پوهنې متحولین لکه د نورو هر علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي. د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه (عکس العمل) سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه پایلې چې د محیطي شرایطو مطلوب دي منځ ته راوړي.

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره: ،، چې آس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چینلو یې نه شو مجبورولی، ردوي . دې عقیده لره چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او یا چینلوته مجبور کړو . په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو .

هغه عالمان چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر- نیاباسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنترول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لازمو اطلاعاتو تر لاسه کولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې څنګه واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غوا- ړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي. د دې علتونو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو.

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او یا مجموعې څخه د داسې پر بنسټ په ځواب کې چې تر ټولو مهم او په ژوندکې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخیستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکینر ځواب دا دی چې داسې سلوکونه باید د هغو جبري ونکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅېړل شي. پارسا (۱۳۷۰:۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره:

د سکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر(۱) پر بنسټ استواره ده. د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړې بحثونه ایجابوي.

د بنیادم د بني ادم، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکی دی. په علمي جبر کې هر پېښه یوه علت لري او دا یوازې هغه ډول سلوک دی چې کېدای شي څرګند شي.

سکینر په تاکید سره وايي هغه جبر چې د ماشین په کار کې مجبور دی د انسان د سلوک په مکله هم صدق کوي. نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري. لنډه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړی دی. علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی. چې چاپېریال لا د هغه مجبورد په بدلون او جوړښت کې چې هغه خپل چاپېریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري.

د سکینر په عقیده د پوه د عالم، نکه بل هر وګړي غوندې محصول د ځانګړي تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډېر مهم او کارنده نقش یا رول په خاپره یا ضمنه لري. خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

(۱) *Naturalistic determinism.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لا پوهه او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري . پوهه د پدیدو خط سیر معنی چې طبیعت تعین کړیدی منکشفه کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي . نو په دې خاطر پوهه د طبیعي جیان و جریان او د ژوند په چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده .

سکینر د هاروړد او انډیانا د پوهنتونونو د استادی وياړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبټوتې په رستاخیز کې د یادونې وړ مرستې کړیدي . په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د ازمایښت کوونکي له نظره وړاندې کړ ، ده ویل ، هغه کار چې ازمایښت کوونکی کولای شي دا دی چې له پېښ ندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي . په دې طریقې قوانین چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي. سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلــقي شــي .

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و . خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وي .

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کوي . مختصات په بل شکل څرګند او منعکسه را وړي . دا بل شکل معنوي او د

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده د تجربي ارواپوهنه د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده داده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیداکړي. په بل عبارت د ازمایښتونکی تمل کار دادی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازمونګي له خوا کنټرولیږي او په دې ډول په هغه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سوابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین چې هغه د قوانینو د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي) جنبه یا اړخ لري.

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبنایي د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ـ ځواب ټول واحدونه په منځ کې داخل شي. نوی مطلب، منځ ته نوي او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلې دی، چې نن ورځ د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوي ازمایښت، منځ ته راوړی چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې او ازمایښت او اشتباه، ترمنځ وجود درلود درکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې منځه د واړو سره تړي او یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله زده کړه اسانه او د یوه چټکه وي خو هیرول[1]، یعنې او بطي رفلکس دی.

له منځه تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلي دي.

دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکو[2] او عمل کوونکو[3] رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو دا ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بېلګې په توګه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) operants.

هرډ، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلته خو د ارګانیزم له نظره معلومه انګېزه، نه وي، دا ځکه چې هغه انګېزه نه کار وي او هغه نه مشاهده کېږي بېرې ځای کې انګېزه د ارګانیزم له کنترول نه بهر وي. په همدې خاطر د تجزیې متحول د حکم لاندې نه راځي. یانې د ارګانیزم کار یوازې د A له متحول سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پیروي کوي.

ښکاره ده چې ارګانیزم، انګېزې منځته راوړي، کله چې موږک ځای هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګېزې چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپیدا کېږي، حیوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکې انګېزې دي او محرکه نه دي. دا به عاقل نه وي چې ووایو، هغه وخت چې موږک وږی وي، میله یا جعبه ځواب د فشار ورکولو راوباسي. خو سکینر زیار باسي چې د ارګانیزم د داخلي وضعې له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او-حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وایي چې د ځواب یانې په میلې فشار، یوازې د ارګانیزم له خوا ورکول شوی، یا داچې دا-ځواب، د هغو انګېزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپیدا شوی، رهنمایي او هدایت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نمځا یینې، خو د هغه په نامه کې پټ دی، د ارفلکس د چاپېریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوله دې کبله د وسیلې(۱) خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کوونکي رفلکس د غذا په برابرولو تمامیږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه تولیدوي . خو چې د ځان منځ ته یې په هغه د محیط یا چاپیریال حساب نه کیږي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکي رفلکس په څېر څېړل کیږي او مطالعه د عمل کوونکي رفلکس شرطي کیدو او صیرېدو په هکله احتمالاً بهترینه لار او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او صیرېدل د تجربو او ازمایښت په اساس د سلوک ښوونې اساسي موضوع ده .

سکینر دا تابیا او قصد نه درلود چې خپله ارواپوهنه یوازې موږک او جعبې ته محدوده کړي ، که څه هم هغه دا روش د کسانو د څیړنې لپاره اصلي او مهمه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د ګشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر(۱) په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د ورتزبورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلو څېړنو نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای(۲) د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځېد.

ورتهایمر د خپلو دوو ملګرو په مرسته چې کافکا(۳) او کوهلر(۴) نومېدل علمي څېړنې سرته ورسولې او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کېښود.

د ګشتالت څرنګوالی او ارزښت:

د ګشتالت اصطلاح په الماني کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کېږي او د ارواپوهنې د دې رښتې اصلي عنوان دی. پېژندل شوی او د کلي سازمان تصور ته هم ګشتالت وايي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شي یا وضعه د هغو د اجزاوو له کبله په ښه صورت درک او وپېژنو، نوی فکر نه دی. دا ډول فکر او نظریه

---

(1) Max Wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) Kurt Koffka (4) Wolfgang Köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې ډیرو فیلسوفانو او، متکلمینو د هغه وخت د ښوونځي او کائیناتو د ځینو اړخونو د پېژندلو لپاره بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظام او قوانینو ته به ځیر وګرځي نه د هغو اجزاوو او جوړوونکو توکیو ته. د دوی په مقابل کې ځیني داسې متکلمین هم وو چې د عالم (نړۍ) درک او پېژندنه یې د هغو د اجزاوو او جوړوونکو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. د دغه لومړي ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي متکلمان او دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د ښوونځي متکلمین ووایو.

په نولسمه پېړۍ کې د ورتهایمر څخه د مخه یو پیره د ګشتالت په شکله قاطع او څرګند نظر څرګند کړ. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده و چې مادي او نفساني (رواني) جهان په اصل کې یو دي خو اړوند یې هغه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترجیح ورکړي لاندې ولیکي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس ووایه. د مثال په توګه څوک د درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ وویني ممکن دی د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ نښه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماخ
د افکارو په ملکه په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
ادراک کې داسې ځانګې ښې ګنډېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع
څخه او چته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتره باسې چې
مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم
ورو بخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړي او هغو ته وحدت
ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی ښوونځی په المان
کې د ګشتالتي کیفیت(۲) تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د اروا پوهنې
علمي بنیاد او بنسټ یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې
ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پېژندلو دي چې د مانا دار سلوک
سبب ګرځي. دا مسله یا اصل د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه
پیدا کولی شو.

د فای پدیده یا ادراکي حرکت:

څرنګه چې د دې څپرکي په پیل کې وویل شو. د ګشتالت ښوونځی د وړتیا
یې په علمي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې
هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د
ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځېد. د ورتهایمر د مهمو
ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه
او ښه صورت درک کېږي: ورتهایمر په دې تجربه کې د پروژکتور په

(۱) Christian von Ehrenfels. (۲) Gestaltqualitat.

واسطه د زماني فاصلو په تنظيم سره پر عمود او پر منحني خط د سپينې پردې پر مخ انځور يا انځورونه منعکس کاوه . دا ازمايښت په پايله کې څه وليدل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه ډېره وه، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېږي . خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يو ځل يا ټول همزمان د پردې پر مخ ليدل کېږي . او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيو ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځای څرخېږي او منحني معلومېږي . څرګنده شوه چې درک د حرکت د فای پديده له دوو خطونو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شويده . دا پديده په زړه پورې ازمايښتونو او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ وګرځيد . له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي، معلول د ډېر شمير فلمونو دي چې هر يو يې د يوه حرکت خاصه برخه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونه په يوه معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکي حرکت ويني يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي .

د فاي پديده په نورو ازمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو . د دې تجربې مرحله داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سره د رڼا د تيارو او برښنانه شي بيا دې نقطې په ډول ليدل کېږي . همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څېله سبا به ګوته د ۲ سانتي مترو په فاصله د څېلې څنګه لرې ونيسو او
خپلې سترګې په تناوب ډول وانړو او پټې کړو او بيا به وينو چې زموږ ګوته
حرکت کوي . په داسې حال کې چې په عمل کې هيڅ حرکت وجود نه لري . دا
او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړيکو او ادراک توضيح کوي د استالي
د محرک ـ ځواب په اروا پوهنه کې د توجيه او تعبير وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اروا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت پيروونکي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه
وخت تحقق پيدا کوي چې عوامل يې لکه پاملرنه ، احساس ، پخوانۍ تجربه
او ماناوې شرايط برابر کړي. خو ادراک پملرنې سرکې د تصوير[1] او زمينې[2]
د ځمکې، سره کلکې اړيکې لري لکه چې په نقاشو کې د بنه تجسم او بنه ښکاره
کيدو لپاره تصويرونه يا رسمونه په بنه ميدان او منظره کې تنظيم او
رسموي. کافکا يو د ګشتالت د اروا پوهنې طرفدار يا پلوی عقيده لري
چې ځمکه يا ميدان د تصوير يا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو
کې ټاکونکی رول او تاثير لري.

د ګشتالت اروا پوهنه دې دوه عواملو يا نې تصوير او زمينې نه
ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړې په اول قدم کې د دې دوه عواملو محصول
ګڼي . په کلي توګه زمينه هغه شيزونه دي چې د شخص مادي او
محسوس چاپيريال جوړوي په بل عبارت زمينه هغه شيان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویرته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام له نه وکړو چې دګشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د ورتها یم په عقیده ادراک مغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلې اود تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وګړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي صفه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلوونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته مغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یو بل سره وي چې د ګلدان مخامخ دی. او که ګلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب ډول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګشتالت ښوونځي قوانین

د ګشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په ګشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او ټاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(1) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابیږي او له لاندې قوانینو څخه جوړ شویدي:

د تعادل ه فراګیري. جامعیت، قانون.

د ګشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(2) قانون دی مطلب یې دا دی چې ارواني تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته ګۍ خوا ته میلان لري. د دې قانون پر اساس زمونږ حافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته تمایل لري چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده ګي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون ونومول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په ناهواره سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خوا ته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) low of equilibrium.

مخ اړوي . په همدې قیاس ، ناکامه شخص نیار باسي څو خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي . همدلته له نورو څخه بخښنه غواړي . یا بیا په ازمینه چې نه دي بریالي شوی ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . دګشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون(۱) د یوه میدان جوړونکي عوامل څرګندوي چې د نږدیوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټاټکي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نږدې وي د هغو د تړاو احتمال ډیر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نږدیوالي د ځانګړو دستو د ایجاد سبب ګرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي . غږونه او الفاظ چې نږدې یو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یو له بل څخه لرې بیا د خصوصیت لري .

کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله ډیره وي هیڅ ډول وحدت د هغو ترمنځ نه جوړیږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځ فاصله لږه او یو بل ته نږدې وي . نو متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

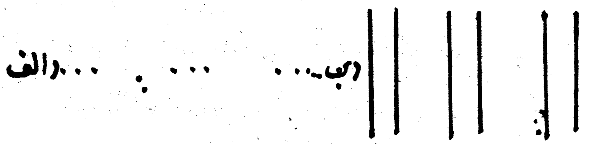

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(۱) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت[1] په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګروګروپونه رامنځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغو کې حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه وي د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

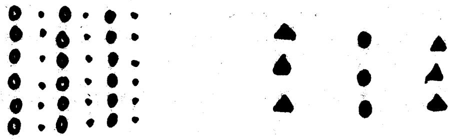

( ) په دې تصویر کې، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلثونه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پیوستون قانون :

د پیوستون[2] په قانون کې د ګشتالت ارواپوهان زیات باسي چې هرکله کیږي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره مبنا یې په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. په انسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل انسان ته خوښښي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه د نارضایتي او خوا شینۍ اسباب جوړوي .

د ښه پیوستون قانون :

د ښه پیوستون⁽¹⁾ په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یو ځای کېدو څخه منځته راځي او درک کېږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمینې دي . د بېلګې په توګه یو مستقیم خط ته د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کامل دایرې په بڼه ادامه موږ کې څه هم څو نورو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند وایي هغه کې زده کړه د یوه کلي هڅیات په توګه مطرح کېږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسلې په څېړنه کې پوهانو تمرینونو او د ارتباط یوکشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د تمرینونو او یا ماناګانو په څواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو نظرونو او تمرینونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(1) The low of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې زده کړه کې یوه کلي قاعده د قیاس(۱) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ گرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کیږي.

څوکه نمونه یا بېلگه د زده کړې بنسټ وي، یانې ادراک او زده کړه د جزء څخه کل ته رسیده او یا حاصلیده، نو دې ته استقرائي(۲) طریقه وایي.

د گشتالت په شیوه او طریقه کې، د زده کړې اساس او بنسټ ادراک، بصیرت او د مسألې حل دی. په دې طریقه کې زیات استدلال کیږي چې مسالې ته د کل په توگه پاملرنه وشي، اجزا او اړونده اړیکې یې وپیژني او نوموړې مسئله حل کړي. په دې لحاظ باید په زړورتیا وویل شي چې زده کړه د گشتالت له نظره، ادراک، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده.

د ادراک اهمیت په گشتالت کې:

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه دې چې د گشتالت ارواپوهنې ځانگړې پاملرنه ورته کړې ده، او عقیده لري چې زده کړه چې له درک څخه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیداکوي چې دا عوامل لکه: پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي. کلي بڼه تل د اجزاوو څخه تر مخه درک کیږي. د کل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پېژندنه اسانه کیږي.

د دې ارواپوهانو په نظر، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري. په تجربه ثابته شوې

---

(۱) Deduction (۲) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په ړندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیرېږي. د ګشتالت د ښوونځي پوه ارواپوه کاتونا"[1] د ځینو نوو ستونزو د حل اسانتیا په ځای کوي وایي چې په نوي ډول د ستونزې لیکل او د کارولو د حل لپاره ښه او ژوره زده کړه پیدا کوي او ادراک له منځه ځي، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډېره او د مطالبو بیا رایاد ول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډېر ژر هیر شي.

د بصیرت (بینش) نقش:

د ګشتالت د ښوونځي د ارواپوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډېر ښستېښ نقش او اهمیت په غاړه لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلېږي چې شخص د خپلو موخو د اهداف، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیدا کړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت پوهان ارواپوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتنا پیدا کول دي چې یو اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې:

د ګشتالت د ارواپوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا دواړو تر منځ اړیکو ته، سلوک ویل کیږي.

---

(1). katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیارې) شامل دي ، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري . په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی . خو سلوکیزم دي برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري . د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو ، خولو ، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي . د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي . خو دګشتالت دا پلویان وایي : داسې نه دی چې ښکاره سلوک ، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی ، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی . کورت لوین (۱) الماني پوه ، څیړونکی او د امریکا استوګن ، د ساحوي معرفت نظریه د محرک - ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو . دې پوه د ساحوي معرفت نظریه (۲) د ګشتالت د ښوونځي په چوکات کې په نسبتیز ډول مطرح کړه .

نسبیت یا نسبي اصل (۳) دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب ، داحساس او ادراک وړ نه دی ، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پیژندل کیږي داعبارت دا مانا لري چې هرشی رموز په ذهن کې ، د تصویر او زمینې په حیث ، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل مومي . په بایله کې نسبیت د فزیکي او عینیت له طریقه ، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي .

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب سره رواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او ښیدا ښت څخه دی چې فرد یې له فیوشني څخه ، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپیریال یې پېژني او د کارولو څخه یې ګټه اخلي ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري . په دې نظریه کې زده کړه - هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخوانی بصیرت کې بدلون راولي .

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس ، ادراک ، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري . د بینش ربښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي .

په ټولینه توګه ساحوي نظریه ، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وایي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي .

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي . معرفتي جوړښت د هغه پېدا ښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني ، فزیکي او اجتماعي چاپېریال کې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعیتونه چې په مفاهیمو ، اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري ، شامل دي . نوځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفضا ، معرفتي جوړښت دژبې د ودې ، عواطفو ، ټولنیزو اړیکو او سلوک په برخه څرګندیږي .

د ژوند فضا :

د ژوند فضا[1] په ټوله کې نمونه د هغو مؤثرو عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني تنوع منځته راوړي . په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپېریال په کې داخل دي ، مطلب د رواني چاپېریال فزیکي او ټولنیز محیط دی . د ژوند فضا کې هم مادي او فزیکي شیان او هم نماد ي[2] او عملي[3] ، وظیفوي ، روابط او اړیکي داخل دي . د ژوند په فضا کې نه یوازې هغه شیان چې په اوسني زمانه کې ادراک کیږي بلکې داسې مواد لکه حافظه ، ژبه ، هنر ، افسانه ، دین اټکل ، او امید ونه شامل دي .

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګډو فصلونو څخه تشکیل شوېده . دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه ، شخصي معلومات او ګروهې ، تېر او راتلونکي لرلید مجرد افکار او عیني شیان هم شامل دي .

لوین خپل اصلي فورمول د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي :

$$B = f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک ، f تابع ، P رواني حالت او E رواني

(1) *Life space* (2) *Symbolic* (3) *functional*.

محیط بنیي. د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپیریال څخه جوړیږي. د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري. په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه یې ریښه اخیستې ده.

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جوړوي.

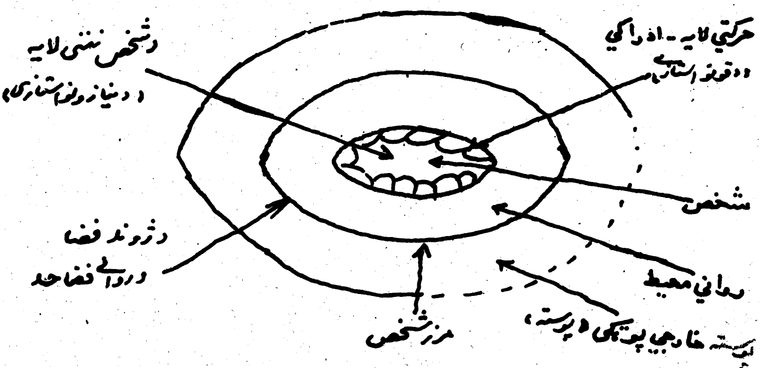

پورته جوړښت یو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړېده. د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپیریال ته وایي چې فرد یې په هغه ټاکلې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه (نیرو) ورسره وي.

(1). Dynamical. (2) foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له بې شمېر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شوېده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه موټروانی، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په زړه پورې مثبت ظرفیت او ویره ونکي او بېزار ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي، فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي برخه ممکنه ده په لوړنه ضد سي تشکل کړې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یو رواني پدیده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه جلا کیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یو فني اصلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر اهم او مانادار موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي .

فزيکي چاپيريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی . اما ټولنيز چاپيريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظرونه او ګروهې ديوې ټولنې يا يو ملت شامل دي . که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپيريال دواړه ګروپ د افرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړې توګه دا يوه له رواني محيط سره ښکاره توپير لري . د بېلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهراً يو ډول ښکاري . ولې د هريوه رواني چاپيريال له بل سره توپير لري . په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري . پارسا ، ۱۳۷۲ : ۳۳۲) .

هرگز وجود حاضر غايب شنيده اى

من در ميان جمع و دلم جاى ديگراست .

« سعدي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د رواني پوهنې

کله چې د عمل د اصالت پوهنه په امريکا کې جوړه شوه نو په اروپا کې د رواني تحليل (۱) تر عنوان لاندې پوهنه رامنځته شوه. که څه هم د دې پوهنې بنسټ فرويد کيښود، خو شارکو (۲) او ژانه (۳) فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې پوهنې په رشد او پراختيا کې ستره ونډه واخيسته. ادلر (۴) او يونګ (۵) په اول سر کې د فرويد سره هم عقيده وو، خو وروسته تر يو وخته پې د فرويد سره د نظر توپير پيدا شو، خو د دې پوهنې د پراختيا په برخه کې يې ونډه درلوده.

فرويد (۶) (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحليل د پوهنې رهبر، طبيب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عين حال کې فيلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقيده و چې هر څه چې د انسان په هکله ويل کيږي بايد په علمي توګه وڅېړل شي. فرويد د اروا پوهنې موضوع او طريقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د هغو رواني جريانونو پر بحث وڅېړوچې مبهم شعور، ناخود آګاه ذهن، پورې مربوط وو، پيل وکړ. ده عقيده

(1) Psychoanalysis (2) Charcot (3) Janet.

(4) Adler (5) Jung (6) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره از ماينتي طريقې يا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه (1) مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکار ول شي.

فرويد عقيده درلوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميو او تضادو منبع د شعور په ناخود آګاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل» له طريقې څخه استفاده کوله. فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بحث په هکله او يا د هغو تجاربو په هکله چې دوی درلودې، شرميدل. د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توګه، ميل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو يا دول، تذکر، اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي او له دې طريقه نظم او روحي آرامتيا مجدداً کسب کړي. د تيرو واقعاتو بيا رايادول او د ذهني يا شعوري په اګاه يا د ونبانه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د ازوايي بې نظميو د خلاصون لپاره، د يو مهمه وسيله ده.

فرويد به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمايلات خاطراتو يا حافظې ته راولي، هغه زيات ايسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دماغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع دومکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشأ د دیرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید په د بې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له ټاکلو نښو رعلایمو، څخه استفاده وکړو، هغه په ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه اشیاو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کورنۍ کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې ارزنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرنۍ نړۍ سره موږ بې طرفه او تر یوې اندازې موږ بې خیله وضعه ځیروي. خو ډیر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو پوره واکمني لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د سلوک د پوهېدلو پاره باید د دې عواملو، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي. دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته رطولو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د ډېر و غیر عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده د شاته و هلو د توضیح لپاره با د انسان د شخصیت جوړښت د فروید له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۱۹۶،.

د دې بحث پایله دا ده چې د روانکاوی اساسي عمل دا دی چې په نا روغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخود اګاهۍ څخه منځته راوړي. ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تنزل د شخصیت کې دی چې له ناخود اګاهۍ څخه سرچینه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د اروا پوهنې دریم قوت

د دې اروا پوهنې بنسټ اېښودونکي هر یو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالومې[3] الپورټ[4] او نور دي چې پخپلو ډول ډول څېړنو وتوانېدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د اروا پوهنې دریم قوت[5] نومېږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ده او د تاریخ لرې چې لرغونې زمانې ته ور رسېږي. خو خوځون او ان یې په شلمه پېړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا اهومل وخت څخه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا هستۍ[8] پېژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خنا استواره وي په اروا پوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي. د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازاد اوه، د میل او اختیار له مخې دیوې واحدې، مجموعې په شکل، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بیان ډېر مشهور دی چې وايي «زه د خپل ځان انتخاب یم» پوره ته عبارت د هغه، مقصد په دې مکله څرګندوي. دا کلیت هم د ازادۍ مسوولیت، واقعیت او قدرت الزام لري.

الپورت ډېر معروف ارواپوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د «وجود اصالت» د انسان د ژوند شرایطو ته مانا او ژوره ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې» د پرمختګ لپاره لاره برابرېږي.

بشري اروا پوهنه :

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې» ته په پاملرنې سره دېرې څېړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف ذریځ غوره کې. د دوی په عقیده « د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړو ».

په واقعیت کې هماغسې چې جان دیوي د شلمې پېړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پرضد قیام وکړ او د هغه زمان د زړه کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې ناتوان، غیر موثر او صرف امایشي وښود، د شلمې پېړۍ د دوهمې نیمايي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري تولنه بې روحه او بې معنا کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د دريمې نړيوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تعلنو تباه کړي. او همدا سې داپې هم په ګوته کړه چې پوهان يې سلوک ته پام لرنه و، انسان د طبيعي علومو د اصولو او اړيکو تابع ګرځوي. او دا بېګانه ترېکه او تجاوز، د تيجي او فعال انسان په اړه په عمده او طبيعي ډول د ادراک او پايله يې په ته د انسان څخه لرې تېښت يو څه نه دي. نوځکه د سلوکي طريقو کاروول د انسان په هکله، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طريقه يوازې د سلوک څخه مشخص اړخ مطالعه او څېړي، خو د متفاوتو شخصيتونو، پېچلي اړيکې او ټولنيزه نه شي مشخصولی.

بشري او واپوهان تجربي څېړنو سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمينان پوره او نوي او جامع طريقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پېښو ته لکه څنګه چې احساس او ادراک، معنا او د انسان خلق او خوی ته هم پام لرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوی فن او طريقې ته اړه لري چې د طبيعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بيانونو څخه دا پايله لاس ته راځي چې:

په بشري او رواپوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بين دی. که د غوښتنو له مداخلې پرته معنا او

خود مختاره پرېښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په
دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د ډېر مسوولیت یې
پخپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري ارواپوهنه افرېننده ګۍ، هنردوستۍ او خپلواکۍ ته ګټګا
وي، ته خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د هغه
مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ
سرته ورسېږي او د زده کړې چاپېریال یې له وېرې او ترهې
څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد
د ژوند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه
علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. یوازې همدا
طریقې دي چې دافرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي
مدیر وي یا مسوول د ژوند او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا
لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري ارواپوهنې له نظره د ډېره پرمختللي اموزشي نظام
نهایي موخه دا ده چې ازمویلي او پوه کار راتلونکي افرادو ته وده
او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده
تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون رانه وستل شي. ځکه چې
د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو
پورې باید د ټولنې په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه
سنتي شکون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پر مختګ او وده تمامه شي.
نوښت او ابتکار د ویرې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له
ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نو ځکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او
روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیا
وې پوره کړي.

اوس نو که غواړو چې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې
او روزنې هدف د زده کړې تغیير او بدلون ته معطوف کړو.
د دې موخې په وسیله یو تربیه شوی انسان زده کوي چې
څنګه زده کړه[1] وکړي. او دا هم ورته ثابتیږي، چې هر
ډول معلومات سره ځینې اشتباه ګانې هم تړلې وي. څو
کمال دا دی چې تیروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څیړنې او د نویو معلوماتو راټولول دا دومره
لازمه ده، چې د زده کړې او زده کوونکي د وضعې بهترې
او ښه والی تضمینوي.

(۱) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ،
شرکت نشر اندیشه . با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ،
1956 ، ایران .
اراسته ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .
پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، مو
سسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .
شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .
سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ،
شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .
ودوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ،
۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځ ونه:

(1) James. W. The Principles of psychology 1990. N.Y: Holt.

(2) Hilgard. E.R. and Brown. G.H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newycrk. MC Graw Hilp. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R.S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختيځ د بيا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختيځ د بيا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړې دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کيسې
۲. د طرابلس زمريان ، د ليبيا په مظلوم ولس د ايتاليايي يرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سيدالګل غريبيار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سينې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخيصي راډيولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلين طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نويسي درست ادويهٔ اساسي
۱۰. د کمپيوټر اساسات، وينډوز او کمپيوټري محاوره د کمپيوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بنو په سر، د ډاکټر محمد يونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کليم الله ملکزي ليکنه او خپرنه
۱۵. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکټر مالتي وان بلومردر
۱۶. د اپينو لار، تاريخي قصه، استاد عبدالغفور بريښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوري او نغوتي (ولس نامه)، لطيف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحيح، ټايپ، ډيزاين او چاپ له پاره زموږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 يا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

C/O M.Tariq Bazger او يا د دعوت د خپرونې له لارې:

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library